

COVID-19 and the Re-creation of Ethnic Interactions: Phenomenology of the Post-COVID-19 Lifeworld of the Lak Tribe

Abdolreza Navah¹, Narges Khoshkalam^{2*}

1. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran; ar.navah@scu.ac.ir
2. PhD in Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Shahid Chamran Ahvaz University, Ahvaz, Iran (**Corresponding Author**); Narges_khoshkalam@yahoo.com

Original Article

Abstract

Background and Aim: The Lak tribe is an Iranian ethnic group whose members have largely preserved the ethnic nature and patterns of their interactions prior to the COVID-19 pandemic. However, social distancing measures implemented due to the COVID-19 outbreak brought about changes in both the quantity and quality of these interactions. Therefore, the present study aimed to phenomenologically understand the post-COVID-19 lifeworld of a segment of the Lak tribe residing in Borujerd County.

Data and Method: The research method used was Moustakas' descriptive phenomenology. Sixteen participants were purposefully selected until theoretical saturation was reached, and in-depth interviews were conducted with them. Participant observation was also utilized.

Findings: The coding of the conceptual construct of "recreating ethnic interaction" resulted in eight main clusters: 1) understanding the need for interaction and community, 2) understanding human agency, 3) understanding the new meaning of interaction, 4) understanding the new meaning of community, 5) understanding scientific-rational knowledge, 6) understanding freedom in continuity, 7) understanding nonhuman agency, and 8) understanding the new meaning of identity.

Conclusion: Overall, the findings of this study suggest that a constructive transformation has taken place in the ethnic interactions within the target community, highlighting the influence of both human and nonhuman agency in this change. This means that before encountering Covid-19, individuals were "socialized" to be part of a "pre-existing society" "by former members of the society," "in a forced manner," and "necessarily by being in the midst of the group" and "by referring to a pre-existing and traditional, single knowledge store," while facing Covid-19 as an inhuman factor has led them to "resocialize themselves" to exist in a "self-made society," "by themselves," "voluntarily," and "in isolation and away from the group, relying on their individuality," and "by referring to a reflective, pluralistic, scientific-personal knowledge store."

Keywords: COVID-19, Corona, Ethnic interactions, Lebenswelt, Phenomenology.

Key Message: The transformation of ethnic interactions caused by individuals' awareness of the COVID-19 risk highlights a realization of the need to connect with others. In other words, exposure to the risk and the enforced physical and social isolation have revealed the individual's fundamental need to "be with others."

Received: 04 January 2025

Accepted: 30 June 2025

Citation: Navah, A., & Khoshkalam, N. (2025). COVID-19 and the Re-creation of Ethnic Interactions: Phenomenology of the Post-COVID-19 Lifeworld of the Lak Tribe. *Journal of Social Continuity and Change*, 4, 1210. <https://doi.org/10.22034/jscc.2025.22616.1210>

Extended Abstract

Introduction

Although the spread of COVID-19 worldwide and in Iran has been somewhat contained today, it appears that a shift has occurred in the social relations and interactions among members of Iranian society, especially in ethnic contexts such as Lorestan province and among the Lak people. While some Lak people who had long settled in Borujerd city had already experienced changes due to exposure to Borujerdi culture and, notably, modernity, face-to-face kinship relations were still highly valued. It appears that both the quantity and quality of these relations have shifted during the COVID-19 pandemic.

This phenomenon raises numerous questions: What are the consequences of the widespread risk of COVID-19 and the resulting shift to indirect social interactions on society? Should we see ourselves as living in a post-risk world where facing COVID-19 has created a new understanding of social relations? And what is the essence of these new connections? Clearly, a phenomenology of the lived experience of facing this risk is necessary to answer these questions, helping us understand the nature of this change and enabling us to take steps to prevent potential harm.

Methods and Data

This study employed Clark Moustakas' phenomenological method, grounded in Edmund Husserl's philosophy, to explore lived experiences and identify the essence of the subject. The study population consisted of sign language speakers in Boroujerd city, purposefully selected based on their lived experience of the phenomenon. Given the widespread impact of the COVID-19 pandemic, all members of the ethnic group had enough lived experience; however, to gather richer data, the sample included individuals over 20 years old. Due to the qualitative approach and purposeful sampling, the sample size was not predetermined. Data collection continued until reaching theoretical saturation, when no new data emerged and the findings were considered satisfactory and ready for presentation. In total, 16 in-depth interviews were conducted, complemented by participatory observation.

Findings

"Recreating ethnic interaction" emerged as a concept from the unified intellectual horizons of in-depth interviews exploring the "meaning of lived experience." Essentially, this concept reflects participants' awareness of how their ethnic interactions changed due to exposure to the COVID-19 threat. The conceptual structure of "Recreating ethnic interaction" includes eight main clusters: 1) Understanding the need for interaction/community, 2) Understanding human agency, 3) Understanding the new meaning of interaction, 4) Understanding the new meaning of community, 5) Understanding scientific-rational knowledge, 6) Understanding

freedom in continuity, 7) Understanding inhuman agency, and 8) Understanding the new meaning of identity. Figure (1) illustrates the thematic map of these main clusters of "Recreating ethnic interaction."

Figure 1- *Thematic map of recreating ethnic interaction*

Conclusion and Discussion

Generally, in the pre-risk period, individuals were previously "socialized" into a "pre-existing society" "by previous members" "in a forced manner" and "necessarily by being within the group" and "by referencing a pre-existing and traditional unitary knowledge reserve." In contrast, in the post-risk period, individuals "resocialized themselves" to participate in a "self-made society" "by themselves" "voluntarily" and "in isolation, away from the group, relying on their individuality" and "by referencing a reflective and pluralistic scientific-personal knowledge reserve." Furthermore, in pre-risk interactions, individuals experienced "pure dependence" (absolute surrender and complete subjugation to the group). The transitional period of forced physical and social isolation at the initial encounter with risk brought "freedom from dependence" (absolute liberation from the group). Finally, post-risk interactions are characterized by "freedom in dependence" (simultaneous preservation of individual values and social forms). From the individual's perspective, by accepting and

respecting each other's differences and new social forms in the post-risk period, tribe members have replaced the previous "imposed dependence" with a "self-made and all-made continuity." This means the meaning of social solidarity has shifted in their consciousness from dependence to continuity, now defined by the relationship itself and its inherent value. Social capital is no longer merely relationships providing benefits and support, but rather those where one can maximize their "self" and receive respect for that "self."

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

To ensure the trustworthiness, credibility, and reliability of this research, the following measures were implemented: 1) Pre-field epoch: Abstracting and constructing an ideal type of pre-risk ethnic interaction based on the researcher's lived experience to suspend pre-assumptions. 2) Compliance with field ethics: Informing participants and obtaining their consent. 3) Post-field epoch: Iteratively reviewing the research process by the researcher and external professors and experts.

Acknowledgments

This article is based on Narges Khoshkalam's doctoral dissertation in Sociology, completed at the Faculty of Economics and Social Sciences at Shahid Chamran University of Ahvaz. The authors thank both the thesis and manuscript reviewers for their helpful comments. We also appreciate all the participants in the research, especially the villagers as well as the elderly and workers who patiently helped the researcher gather and verify data.

Authors' Contributions

Abdolreza Navah, as the dissertation supervisor, played a pivotal role in the conceptualization and design of the research, provided critical guidance throughout the study, and contributed to the refinement of the research. Narges Khoshkalam was involved in the design of the research, participated in the data collection process, performed the data analysis and interpretation, and drafted the initial manuscript.

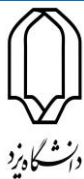
Conflicts of Interest

No conflict of interest declared by authors.

Author's ORCID

Abdolreza Navah: <https://orcid.org/0000-0003-1160-3686>

Narges Khoshkalam: <https://orcid.org/0000-0002-5380-7321>

کووید-۱۹ و بازآفرینی تعاملات قومی: پدیدارشناسی زیست جهان پسا کووید قوم لک

عبدالرضا نواح^۱، نرگس خوشکلام^{۲*}

۱- دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران؛ ar.navah@scu.ac.ir

۲- دانش آموخته دکترای جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول): narges_khoshkalam@yahoo.com

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: قوم لک یکی از اقوام ایرانی است که اعضای آن تا پیش از مواجهه با همه‌گیری کووید-۱۹، فرم و محتوای قومی تعاملات خود را تا حد چشم‌گیری حفظ کرده بودند، اما فاصله‌گیری اجتماعی ناشی از شیوع بیماری کووید-۱۹، تغییراتی در کمیت و کیفیت تعاملات مذکور به بار آورد. هدف تحقیق حاضر، درک پدیدارشناسانه زیست جهان پسا کووید بخشی از قوم لک (ساکن در شهرستان بروجرد) بوده است.

روش و داده‌ها: روش تحقیق، پدیدارشناسی توصیفی موستاکاس بوده و تعداد ۱۶ نمونه به‌صورت هدفمند، و تا اشباع نظری انتخاب شده که با آنان مصاحبه عمیق صورت گرفته است. همچنین از ۱۰ مشاهده مشارکتی استفاده شده است.

یافته‌ها: در نتیجه کدگذاری، سازه مفهومی «بازآفرینی تعامل قومی» شامل ۸ خوشه اصلی است که عبارتند از: (۱) فهم نیاز به تعامل/اجتماع، (۲) فهم عاملیت انسانی، (۳) فهم معنای جدید تعامل، (۴) فهم معنای جدید اجتماع، (۵) فهم معرفت علمی-عقلانی، (۶) فهم آزادی در پیوستگی، (۷) فهم عاملیت نانسانی، و (۸) فهم معنای جدید هویت.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان داد که دگرگونی سازنده‌ای در تعاملات قومی جامعه هدف روی داده و نقش عاملیت انسانی و نانسانی در این دگرگونی برجسته شده است؛ بدین معنا که فرد پیش از مواجهه با کووید-۱۹، برای حضور در «اجتماعی از پیش موجود» «توسط اعضای پیشین اجتماع» «به‌صورت اجباری» و «لزوماً با قرار گرفتن در میان جمع» و «با ارجاع به ذخیره دانشی از پیش موجود و وحدت‌گرایی سنتی» «اجتماعی شده است»، حال آن‌که، مواجهه با کووید-۱۹ به‌عنوان یک عامل نانسانی سبب شده که او برای حضور در «اجتماعی خودساخته»، «توسط خودش» «به‌صورت خودخواسته» و «در انزوا و به دور از جمع و با تکیه بر فردیت خود» و «با ارجاع به ذخیره دانشی علمی-شخصی بازاندیشانه و کثرت‌گرا»، «خود را بازاجتماعی سازد».

واژگان کلیدی: کووید-۱۹، کرونا، تعاملات قومی، زیست جهان، پدیدارشناسی.

پیام اصلی: دگرگونی تعاملات قومی ناشی از مواجهه با مخاطره کووید-۱۹، در آگاهی فرد به معنای درک نیازش به ارتباط با دیگران است. به‌عبارت دیگر، مواجهه با مخاطره و انزوای اجباری فیزیکی-اجتماعی ناشی از آن، نیاز فرد به «با دیگران بودن» را برای او آشکار ساخته است.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵

ارجاع: نواح، عبدالرضا، و خوشکلام، نرگس (۱۴۰۴). کووید-۱۹ و بازآفرینی تعاملات قومی: پدیدارشناسی زیست جهان پسا کووید قوم لک. تداوم و تغییر اجتماعی، ۴، ۱۲۱۰. <https://doi.org/10.22034/jscc.2025.22616.1210>

مقدمه و بیان مسأله

حیات انسان بر روی کره خاکی همواره با «مخاطرات»^۱ تهدیدکننده روبرو بوده است؛ مخاطراتی که به عقیده اولریش بک^۲ (۱۴۰۰) سابقاً بیرونی و طبیعی بودند اما با تشدید مدرنیته طی دهه‌های اخیر، حالتی «برساخته»^۳ یافته و منشأ آنها دیگر نه «طبیعت»، بلکه «دستکاری انسان در طبیعت» است. سرعت هراس‌انگیز شیوع بیماری کووید-۱۹، آن را به یک مخاطره پهن‌دامنه کوتاه‌مدت بدل نمود. در واقع شیوع و گسترش این مخاطره به خارج از مرزهای کانونی‌اش (شهر ووهان چین) «برساخته» اجتماعات انسانی بود. این مخاطره چالشی بی‌سابقه برای جهان انسانی بود که قبل از هر چیز جریان جاری زندگی روزمره را به تعلیق در آورد و روابط بین‌فردی معمول را مختل کرد. اسلاوی ژیزک^۴ (۱۴۰۰: ۴۶) معتقد است که «مواجهه ما با کووید-۱۹ دارای پنج مرحله است: انکار، خشم، چانه‌زنی، افسردگی و پذیرش... آنچه را باید بپذیریم این است که این ویروس‌ها چونان لایه‌های تاریک همیشگی با ما خواهند بود.» منظور ژیزک این است که حتی در صورت مهار شیوع بیماری کووید-۱۹، ما باید بدانیم که هر لحظه ممکن است دوباره با چنین مخاطراتی روبرو شویم.

دولت‌های جهان از جمله دولت ایران، پس از پذیرش مخاطره کووید-۱۹، شروع کردند به اقداماتی همچون اجرای «پروتکل فاصله‌گذاری اجتماعی»^۵ و در مرحله بعد آماده‌سازی و بهره‌برداری از زیرساخت‌هایی جهت انجام امور شخصی و کاری افراد به‌صورت غیرمستقیم (به‌ویژه مجازی)، تا ازین طریق با دور نگهداشتن افراد از همدیگر و به بیان بهتر نوعی «انزوای اجتماعی»^۶ اجباری، بتوانند نرخ شیوع بیماری را کاهش داده و مهار نمایند. این‌گونه بود که افراد جامعه خود را با شیوه جدید روابط اجتماعی تطبیق دادند که البته فرآیندی زمان‌بر بود اما برای حفظ موجودیت اعضای جامعه امری اساسی و ضروری. در عین حال این انزوای اجتماعی اجباری و به تبع آن تغییر روابط چهره‌به‌چهره و مستقیم به روابط مجازی و غیرمستقیم، بدون شک تأثیراتی خاص بر حوزه روابط و تعاملات اجتماعی و مقولاتی همچون همبستگی اجتماعی و «سرمایه اجتماعی»^۷ نهاد. ویلیام دیویس^۸ (۲۰۱۹) معتقد است شیوع کووید-۱۹ با الزام افراد به رعایت پروتکل‌های بهداشتی سبب انزوای فیزیکی و گسترش ارتباطات مجازی افراد جامعه شد و نوع جدیدی از همبستگی اجتماعی تحت عنوان «همبستگی در جدایی»^۹ تقریباً تمام جهان را در بر گرفت.

با پیدایش اینترنت، زمان و مکان تعریفی تازه یافتند و مرزهای جغرافیایی در امر برقراری روابط اجتماعی، معنای محدودکننده خود را از دست دادند چرا که امروزه همه چیز در تحرک است و فرد از چهارچوب انعطاف‌ناپذیر گذشته‌اش جدا شده است. توماس فریدمن^{۱۰} (۱۳۷۹) معتقد است ابزارهای مجازی بر روند زندگی و نیز شکل و کیفیت روابط اجتماعی مؤثر هستند. هم‌زمان با توسعه اینترنت و گسترش تعاملات افراد در محیط‌های مجازی این بحث پیش کشیده شد که در این وضعیت، فردگرایی افزایش، و در نتیجه حضور فعال افراد در ارتباطات مستقیم بین‌فردی و جمعی کاهش خواهد یافت (ابراهیم‌آبادی، ۱۳۹۲). از نظر جان سانتراک^{۱۱} (۲۰۱۱) کاهش روابط

^۱ Dangers

^۲ Ulrich Beck

^۳ Construction

^۴ Slavoj Zizek

^۵ Social Distancing Protocol

^۶ Social Isolation

^۷ Social Capital

^۸ William Davies

^۹ Solidarity-In-Separation

^{۱۰} Thomas Friedman

^{۱۱} John Santrock

جمعی و جمع‌زدایی از پیامدهای منفی فناوری‌های اطلاعاتی مدرن است. اما برخی دیگر همچون جی مون^۱ (۲۰۰۲) با نگاهی خوش‌بینانه معتقدند تحت تأثیر این انقلاب الکترونیکی مردم اکثر کارهای خود را از راه دور انجام می‌دهند که از نظر اقتصادی به صرفه است، زیرا سبب کاهش مصرف کاغذ و سوخت (در نتیجه کاهش آلودگی هوا)، و همچنین صرفه‌جویی در هزینه‌های ساخت راه‌های ارتباطی و ساختمان‌های آموزشی-اداری می‌شود. یکی از راهکارهای جدی جهت بهبود کارایی خدمت‌رسانی و تقویت کارایی در مقابله با شرایط ناپایدار محیطی و اجتماعی، دورکاری است (صادقی‌عمروآبادی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۹۰). در دوران مواجهه با مخاطره کووید-۱۹ این پیش‌بینی مون در تمامی عرصه‌های تعاملی اعم از اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، علمی-آموزشی و... تا حد زیادی تحقق یافت. در کشور ایران به مرور و با ایجاد و تقویت بسترهای ارتباطات غیرمستقیم، پیش‌بینی می‌شود استفاده از این بسترها با توجه به هزینه‌های انجام شده و نیز تجربه مزایای آن، حتی در صورت مهار کامل مخاطره کووید-۱۹ و یا در مواجهه با مخاطرات پهن‌دامنه آتی تداوم یابد.

با گسترش حجم روابط و تعاملات اجتماعی غیرمستقیم تحت تأثیر انزوای اجتماعی اجباری ناشی از کنترل مخاطره کووید-۱۹، بار دیگر بحث بر سر مسأله مثبت یا منفی بودن پیامدهای ناشی از روابط اجتماعی غیرمستقیم برای جامعه انسانی در مجامع علمی اهمیت یافت، به‌ویژه آن‌که جامعه ایران با بافت قومی و فرهنگی خاص جامعه‌ای بود که روابط اجتماعی مستقیم اهمیت فراوانی برای اعضای آن داشت. «براساس گزارش مرکز آمار ایران، میزان عضویت افراد ۱۵ سال به بالا در شبکه‌های اجتماعی در کشور که در سال ۱۳۹۶، ۵۳ درصد بوده، در سال ۱۳۹۹ و پس از مواجهه با شیوع بیماری کووید-۱۹، به ۶۵ درصد رسید» (عصر ایران، ۱۴۰۰). مسأله پیامدهای استفاده افراطی از فضای مجازی موضوعی بوده که پیش از این نیز توسط محققان بسیاری مورد پژوهش و بحث قرار گرفته است، اما شیب تند استفاده از اینترنت و وسایل هوشمند در شرایط شیوع بیماری کووید-۱۹ نگرانی‌ها درباره عواقب آن را دوباره تشدید کرد. در نتیجه برخی تحقیقات نیز موجی از نگرانی‌ها و هشدارها بروز یافت. ایمانی‌جاجرمی (۱۳۹۹) با یک «ارزیابی سریع»^۲ نشان داد که اجرای طرح فاصله‌گذاری اجتماعی، با افزایش شدید انزواگرایی، انسجام و همبستگی اجتماعی را به چالش کشیده، که نیازمند چاره‌جویی فوری است. نتایج تحقیق معتمدجهرمی و کاوه (۲۰۲۱) در تهران نیز نشان داد که کاهش روابط مستقیم در دوره شیوع کووید-۱۹ تأثیرات مخربی بر سرمایه اجتماعی افراد داشته است. اگرچه امروزه دیگر شیوع کووید-۱۹ در جهان و ایران تا حدودی مهار شده است، به نظر می‌رسد که نوعی دگرگونی در روابط و تعاملات اجتماعی اعضای جامعه ایران رخ داده است، به‌ویژه در مناطقی که بافت قومی دارند، همچون استان لرستان و در میان قوم لک. بخشی از جمعیت قوم لک که از دیرباز در شهرستان بروجرد سکونت یافته‌اند، اگرچه پیش از این نیز با توجه به مواجهه فرهنگی با فرهنگ بروجردی، و مهم‌تر از آن با مدرنیته، برخی دگرگونی‌ها را تجربه کرده بودند، اما همچنان روابط اجتماعی چهره‌به‌چهره خویشاوندی در میان آنها اهمیت فراوانی داشت که گویا در جریان مواجهه با مخاطره کووید-۱۹، کمیت و کیفیت این روابط دگرگون شده است. برخی محققان داخلی همچون ایمانی‌جاجرمی (۱۳۹۹)، میرزایی (۱۳۹۹) و کاظمی (۱۳۹۹) در ارزیابی‌هایی سریع از وضعیت مسأله، با به صدا درآوردن زنگ خطر هشدار دادند که تداوم این روند ضربه‌های جبران‌ناپذیری به همبستگی اجتماعی چنین بافت‌هایی وارد خواهد کرد. اما برخی دیگر همچون ژیتک (۲۰۲۰) و دیویس (۲۰۱۹) بر این باورند که نوعی «همبستگی در جدایی» به‌واسطه شرایط ناشی از مواجهه با مخاطره، شکل گرفته که قطعاً شکل جدیدی از تعاملات اجتماعی و متفاوت با صور پیشین آن است. تا پیش از این صاحب‌نظران حوزه فضای مجازی همچون سانتراک (۲۰۱۱) معتقد بودند که ارتباطات مجازی روابط بین‌فردی را تضعیف خواهد کرد، اما گویا این عقیده امروز به چالش کشیده شده و اجتماعات و روابط اجتماعی از دنیای واقعی به

¹ Jea Moon

² Rapid Assessment

دنیای مجازی نقل مکان کرده‌اند. این پدیده سؤالات بسیاری را پیش می‌کشد، از جمله این که: مخاطره پهن دامنه شیوع بیماری کووید-۱۹ و به تبع آن غیرمستقیم شدن روابط و تعاملات اجتماعی، چه پیامدهایی را در حوزه روابط اجتماعی به دنبال داشته است؟ آیا باید بپذیریم که با یک جهان پسامخاطره روبرو هستیم، بدین معنا که مواجهه با مخاطره کووید-۱۹ درک جدیدی از روابط اجتماعی را به وجود آورده است؟ ماهیت این روابط جدید چیست؟ بدون شک پاسخگویی به سؤالاتی از این دست نیازمند پدیدارشناسی^۱ تجربه زیسته مواجهه با مخاطره است تا با شناخت ماهیت دگرگونی، در جهت پیشگیری از آسیب‌های آن گام برداریم.

پیشینه تجربی

با توجه به اینکه شیوع بیماری کووید-۱۹ پدیده جدیدی است که جامعه ایران در طی سال‌های اخیر با آن مواجهه شده و پیامدهای ناشی از آن، به‌ویژه در عرصه تعاملات اجتماعی، به مرور در حال نمایان شدن هستند، هنوز آنچنان که باید و شاید از منظر جامعه‌شناسی و از زوایای گوناگون بدان پرداخته نشده و تحقیقات اندکی در این زمینه صورت گرفته که به برخی از آنها در جدول (۱) اشاره شده است.

جدول (۱): پیشینه پژوهشی

داخلی / خارجی	تحقیق	روش	نتایج
داخلی	ایمانی جاجرمی (۱۳۹۹)	ارزیابی سریع	اجرای سیاست فاصله‌گذاری اجتماعی منجر به تعلیق بخش عمده تعاملات اجتماعی در جامعه ایران شده و با افزایش شدید انزوای اجتماعی، همبستگی اجتماعی را به چالش کشیده است.
	ساعی (۱۳۹۹)	ارزیابی سریع	کووید-۱۹ امروز فقط یک بیماری نیست و به یک مسأله اجتماعی تبدیل شده که ارتباطات میان فردی انسان‌ها، به‌ویژه تعامل و دیدارها و دورهمی‌های حضوری و مناسک و آداب معاشرت را دگرگون کرده است.
	خانیکی (۱۳۹۹)	ارزیابی سریع	شوک شیوع کووید-۱۹، جامعه را با شتاب به جهان وب پرتاب کرد. بسیاری از روابط متعارف اجتماعی دگرگون شده و فرصتی نو برای کشف دنیاهای درونی و بیرونی (خانه و جهان شبکه‌ای) به وجود آمده، دنیاهایی که متضمن پذیرفتن تغییر یا حذف بخش‌هایی از زندگی مرسوم و افزودن بخش‌هایی دیگر است.
	کاظمی (۱۳۹۹)	مطالعه مروری	در صورتی که ارتباط فیزیکی رودررو و نه صرفاً ارتباط اجتماعی، به زندگی افراد باز نگردد، نه تنها شاهد همبستگی بیشتر در جامعه نخواهیم بود، بلکه این امر می‌تواند به انزوای اجتماعی بیشتر منجر شود.
	نوروزی و همکاران (۱۴۰۰)	تحلیل مضمون	سه گفتمان خانواده سنتی، خانواده کاربر پیرو و خانواده کاربر فعال شده‌اند. بسط عدالت برای پوشش ضعف‌های گفتمان خانواده سنتی در گسترش سواد رسانه‌ای و پوشش کاستی گفتمان خانواده کاربر پیرو در بسط فرهنگ رسانه‌ای است. گفتمان خانواده کاربر فعال نیز نیازمند رویکردهای حمایتی-توسعه‌ای است.

^۱ Phenomenology

داخلی / خارجی	تحقیق	روش	نتایج
	معمدجهرمی و کاوه (۲۰۲۱)	تحلیل محتوا	یافته‌های حاصل از مصاحبه با ۹ نفر کارشناس در قالب سه مقوله مثبت (شکل‌گیری الگوهای جدید ارتباطات اجتماعی، شکل‌گیری الگوهای جدید رفتاری، ایجاد تغییرات اقتصادی) و سه مقوله منفی (ایجاد جو بی‌اعتمادی، اخلال در ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی، اختلالات روانی-اجتماعی) دسته‌بندی شده و اکثر یافته‌ها (۲۷ از ۳۲ زیرمجموعه) اثرات مخرب شیوع بیماری را بر سرمایه اجتماعی نشان می‌دهند.
	عسگری و همکاران (۱۴۰۰)	پدیدارشناسی	یافته‌های حاصل از مصاحبه با «مبتلایان به کووید-۱۹» تحت سه مضمون اصلی (۱) افکار، احساسات و هیجان‌های منفی ناشی از بیماری (بعد روابط فردی)، (۲) تغییر رفتار اعضای خانواده (بعد روابط خانوادگی)، و (۳) تغییر رفتار دیگران (بعد روابط اجتماعی) استخراج شده و بطور کلی تحقیق نشان داده که شیوع کووید-۱۹، روابط فردی، خانوادگی و اجتماعی را به شدت متأثر کرده است.
	برکت و همکاران (۱۴۰۰)	پدیدارشناسی	یافته‌های حاصل از مصاحبه با ۱۳ فرد بالای ۶۰ سال نشان می‌دهند که پدیدار کووید-۱۹ به‌مثابه گسستی در درک چگونگی روابط اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی، شکل تازه‌ای به تجربه زیستن در فضای جدید رسانه‌ای می‌دهد.
	بهمنی و همکاران (۱۴۰۲)	مردم‌نگاری	گسترش ویروس، با عقب‌نشینی از برخی آیین‌های سوگ دو ایل بختیاری و بهمنی، این مراسم را از نظر طول دوره برگزاری و جمعیت حاضر در مراسم کوتاه‌تر کرده و بر پیوندهای خویشاوندی به سبب قطع زنجیره همدلی اثر منفی گذاشته است.
	ناصر و (۲۰۲۰)	پیمایش ملی (اردن)	۳۱٫۶ درصد از افراد گزارش کرده‌اند روابط اجتماعی آنها تا حد زیادی تحت تأثیر شیوع کووید-۱۹ قرار گرفته است. افراد ۳۶ تا ۴۵ سال، تأثیر مثبت پذیرفته‌اند، اما بطور کلی شیوع بیماری بر روابط اجتماعی تأثیر منفی گذاشته است.
خارجی	لانگ و همکاران ^۲ (۲۰۲۱)	پیمایش ملی (انگلستان)	بررسی چهار حوزه متمایز از روابط اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی، حمایت اجتماعی، تعامل اجتماعی و صمیمیت)، مکانیسم‌هایی را نشان داده که از طریق آن پاندمی و پاسخ بهداشت عمومی به آن، به شدت تعاملات اجتماعی را تغییر داده است.
	کیم و فلوراک ^۳ (۲۰۲۱)	پیمایش (هند)	نتایج مطالعه دو مرحله‌ای (۳۳۱ نفر و ۳۲۷ نفر) نشان داده که ارتباط اجتماعی مکرر با دیگران (به‌ویژه در مکالمات مرتبط با کووید-۱۹) در طول چند هفته اول دوره قرنطینه با کاهش اعتماد عمومی همراه بوده است. در نتیجه تعامل اجتماعی مکرر در یک بحران جدید و نامطمئن، می‌تواند موجد پیامدهای منفی بر سلامت روان و رفتار و نیز اعتماد و روابط اجتماعی باشد.

^۱ Naser et al.

^۲ Long et al.

^۳ Kim & Florack

داخلی / خارجی	تحقیق	روش	نتایج
	کالبی و همکاران ^۱ (۲۰۲۱)	پیمایش آنلاین (ایتالیا)	یافته‌های تحقیق نشان داده که شیوع کووید-۱۹ ماهیت تعاملات اجتماعی را به طرز چشمگیری تغییر داده است. به منظور تحلیل چگونگی تأثیر تجهیزات حفاظتی و اقدامات فاصله‌گذاری بر توانایی درک احساسات دیگران و در نتیجه تعامل مؤثر با دیگران، حالات چهره ثابت (عصبانی، خوشحال و خنثی) پوشانده با ماسک، به شرکت‌کنندگان نشان داده و خواسته شد تا احساسات ابراز شده را ارزیابی کنند که اضطراب و ترس تجربه شده در تعاملات اجتماعی نشان داد.
	تیبِتس و همکاران ^۲ (۲۰۲۱)	پیمایش ملی (آمریکا)	براساس نتایج، طی دوره فاصله‌گذاری اجتماعی، افرادی که زمان بیشتری را در تعامل با نزدیکان (حضور یا آنلاین) بوده‌اند، ارتباط اجتماعی بیشتری داشته‌اند. در مقابل، افرادی که زمان بیشتری را در تعامل با روابط ضعیف (به‌ویژه آنلاین) بوده‌اند، عواطف منفی و استرس بیشتر و ارتباط اجتماعی کمتری را تجربه کرده‌اند.
	جیکوبز و ایلس ^۳ (۲۰۲۱)	پیمایش ملی (آمریکا)	بر مبنای یافته‌های تحقیق، در طول اجرای طرح «در خانه بمانیم»، ارتباط اجتماعی پایین به طور معنادار با نژاد و درآمد مرتبط بوده است. سیاه‌پوستان تقریباً ۳۰ درصد بیشتر از سایر گروه‌های نژادی احساس فقدان رابطه‌ی اجتماعی داشتند. افراد مبتلا به بیماری‌های مزمن، به‌ویژه سرطان، به طور معنادار، بیشتر احساس می‌کنند که از نظر اجتماعی از هم جدا شده‌اند. همچنین دسترسی به اینترنت و دستگاه‌های ارتباطی به ترتیب ۲۰٪ و ۱۵٪ احتمال احساس «عدم ارتباط اجتماعی» را کاهش داده‌اند.
	بوتو و همکاران ^۴ (۲۰۲۱)	پیمایش (فرانسه)	افراد با تمرکز بر خود، به ارزش‌های سلامت و امنیت اقتصادی اهمیت بیشتری داده‌اند زیرا شیوع بیماری را به عنوان یک تهدید و خطر درک نموده‌اند.
	پاترا ^۵ (۲۰۲۱)	ارزیابی سریع (هند)	براساس یافته‌های تحقیق، فاصله‌گذاری اجتماعی که پدیده‌ای غیرقابل قبول از نظر ارزش‌های اجتماعی-فرهنگی هند است، به دلیل شیوع کووید-۱۹ تبدیل به کلمه‌ای رایج شده و با تغییر تمام گفتمان‌های سیاسی-اجتماعی، بر رویه‌ها و عادات تعاملات روزمره جامعه هند تأثیر گذاشته است.
	کاسکو ^۶ (۲۰۲۲)	پیمایش ملی (کانادا)	در پیمایش ۵۰۰۰ سالمند، روابط اجتماعی به عنوان یک عامل مهم تقویت تاب‌آوری در دوره شیوع بیماری کووید-۱۹ شناسایی شده است. استفاده از فناوری‌های ارتباط اجتماعی افزایش قابل توجهی در دوران مواجهه با کووید-۱۹ داشته است. برای بسیاری، این امر نجات‌دهنده‌ی روابط اجتماعی بوده، اما برای افراد مُسن به دلیل «شکاف دیجیتال» ^۷ ، منجر به انزوای بیشتر شده است. نتایج تحقیق نشان داده است ما به سمت «بازاجتماعی‌شدن: ارتباط اجتماعی در دنیای پساپاندمی» پیش می‌رویم.

^۱ Calbi et al.^۲ Tibbetts et al.^۳ Jacobs & Ellis^۴ Bonetto et al.^۵ Patra^۶ Cosco^۷ Digital Divide

همان‌طور که پیداست روش اکثر تحقیقات داخلی، مروری، ارزیابی سریع و یا پیمایشی بوده و از میان پنج تحقیق کیفی داخلی انجام شده نیز تنها یک تحقیق (بهمنی و همکاران ۱۴۰۲) در بافت قومی ایل بختیاری انجام گرفته و مابقی در شهرهای تهران و قم، صورت گرفته که در عین حال بررسی گروه‌های خاصی مانند بیماران کووید-۱۹، کاربران اینترنتی، و... مدنظرشان بوده است. در ضمن تحقیق بهمنی و همکاران (۱۴۰۲) نیز به‌طور خاص به قوم‌نگاری تأثیر کووید-۱۹ بر کیفیت مناسک عزاداری پرداخته است و نه روابط و تعاملات اجتماعی. تحقیقات خارجی مرتبط نیز اکثراً به شیوه پیمایشی انجام گرفته‌اند، آن هم در جوامعی همچون آمریکا، انگلستان، فرانسه و کانادا، که از نظر بافت فرهنگی با قلمرو مکانی تحقیق حاضر (شهرستان بروجرد) تفاوت آشکار و بدیهی دارند. اکثر تحقیقات پیشین بر جامعه هدف خاصی مانند کارکنان سازمان‌های بهداشتی-درمانی، بیماران کووید-۱۹، بیماران دارای بیماری‌های خاص، سالمندان، نوجوانان، دانشجویان، دانش‌آموزان، زنان و... متمرکز بوده‌اند. در مجموع اگرچه پیشینه پژوهشی موجود حاکی از تأثیر مخرب (و نه سازنده) مخاطره کووید-۱۹ بر حوزه تعاملات اجتماعی هستند اما هیچ‌یک به‌طور مستقیم به آن نپرداخته‌اند بلکه یا یک نتیجه‌گیری کلی بوده و یا حاشیه‌ای.

ملاحظات نظری

رویکردهای روابط و تعاملات اجتماعی: به باور ماکس وبر^۱ (۱۳۹۹: ۵۴) اصطلاح «روابط اجتماعی» برای اشاره به رفتار دسته‌ای از افراد، تا آنجا که کنش هر شخصی در محتوای معنادارش کنش دیگران را نیز در خود لحاظ کرده باشد، به کار می‌رود. بنابراین روابط اجتماعی کاملاً و منحصرأ به احتمال وجود کنش اجتماعی، که تا حدی از نظر معنایی قابل درک باشد وابسته‌اند. از نظر وی دو نوع رابطه اجتماعی همبسته وجود دارد: ۱) رابطه اجتماعی‌ای که حاصل کنش اجتماعی متکی بر احساس درونی افرادی باشد که احساس تعلق به یکدیگر دارند، رابطه «تأیسی»^۲ است و می‌تواند متکی بر عاطفه و سنت باشد، ۲) اگر جهت‌گیری یک کنش اجتماعی متکی بر تجانس منافع یا وفاق انگیزه از تعقل باشد، رابطه اجتماعی حاصل از آن رابطه «تأسیسی»^۳ نام دارد (وبر، ۱۳۹۹: ۷۳-۷۲). به باور یورگن هابرماس^۴ «جستجوی سعادت ممکن است روزی معنای متفاوتی داشته باشد. مثلاً این که فرد به جای انباشت اشیای مادی‌ای که به نحو خصوصی در اختیار دارد، به ایجاد روابطی اجتماعی بپردازد که در آن مشارکت و تعاون غلبه داشته باشند و کامیابی به معنای تفوق یکی بر نیازهای سرکوب‌شده دیگری نباشد» (پیوزی، ۱۳۹۳: ۱۱۵). آنتونی گیدنز^۵ (۱۳۸۲: الف: ۱۸۹) رابطه ناب را رابطه‌ای تعریف می‌کند که به خاطر نفس خود رابطه برقرار و حفظ می‌شود و نه چیز دیگر. این رابطه به پاداش‌هایی توجه دارد که معاشرت با دیگری و یا دیگران می‌تواند برای شخص به ارمغان آورد. شکل‌گیری روابط ناب و تضمین تداوم آنها اتکای ذاتی به «اعتماد فعالانه» دارد. گیدنز (۱۳۸۲: ب: ۳۰) معتقد است که حوزه‌ای که امروز با اصطلاح «روابط شخصی» از آن یاد می‌کنیم فرصت‌هایی برای ابراز صمیمیت و «بیان خوشتن»^۶ در اختیار ما می‌نهد که در بافت اجتماعی بسیاری از جوامع سنتی وجود ندارد. در عین حال همین نوع روابط در پاره‌ای از مفاهیم خود تهدیدآمیز و خطرناک شده‌اند. شیوه‌های رفتار و احساس در عرصه زندگی شخصی و ازدواج متحرک، پویا و باز شده است.

^۱ Max Weber

^۲ به آلمانی Vergemeinschaftung

^۳ به آلمانی Vergesellschaftung

^۴ Jurgen Habermas

^۵ Anthony Giddens

^۶ Self-Expression

نوربرت الیاس^۱ معتقد است «علاوه بر حمایت در رابطه اجتماعی فرد بیشتر در اعمال روزمره‌اش در معرض نگاه دیگری قرار دارد که او را مجبور می‌کند طبق قواعد و هنجارهای اجتماعی رفتار کند و از گذر آن می‌خواهد نیاز حیاتی‌اش را به بازشناسی هویتش در مقام انسان ارضا کند. به عبارت دیگر فرد در رابطه‌ای که با دیگران برقرار می‌کند درصدد کسب تأیید هویت خویش است» (پوگام، ۱۳۹۷: نه). از نظر الیاس «این پویایی روابط اجتماعی میان قشرهای مختلف جامعه است که فرآیند متمدن شدن را رقم می‌زند؛ یعنی درهم‌تنیدگی روابط متقابل میان افراد باعث مراقبت جدی‌تر از رفتار، عواطف و احساسات می‌شود به عبارت دیگر کسی نباید سبب انزجار دیگران شود» (هنیش، ۱۳۸۹: ۲۳-۱۸). سرژ پوگام^۲ (۱۳۹۷) به تبعیت از الیاس، «رابطه اجتماعی» را که اساساً بدون آن جامعه‌ای شکل نمی‌گیرد، پاسخگوی دو نیاز اساسی انسان اجتماعی می‌داند: (۱) نیاز به حمایت در برابر حوادث و ناملایمات زندگی، و (۲) نیاز به بازشناسی هویت انسانی‌اش در مقام عضو تمام‌عیار جامعه. کامیلا پنگ^۳ (۱۴۰۰: ۱۸۵-۱۸۴) با تطبیق دادن روابط انسانی با پیوندهای شیمیایی و الکترومغناطیسی مولکول‌ها و اتم‌ها، دو نوع رابطه کووالانسی و یونی را متمایز می‌کند. رابطه کووالانسی رابطه‌ای است که بر مبنای شباهت‌ها، ارزش‌های مشترک، تقارن درونی و همچنین صمیمیت بنا می‌شود. درحالی‌که رابطه یونی بر اساس وابستگی متقابل و جاذبه حاصل از تفاوت‌ها به وجود می‌آید. روابط یونی گرچه از نظر احساسی ضعیف‌ترند، اما پایدارترند.

رویکردهای روابط و تعاملات اجتماعی باواسطه: جاشووا میروویتز^۴ (۱۳۹۹: ۲۶۵) بر این باور است که رسانه‌های الکترونیک معنای مکان، زمان و موانع فیزیکی را به عنوان متغیرهای ارتباطات تغییر داده‌اند. به باور وی رسانه‌های الکترونیک جنبه کلیدی جوامع شفاهی را باز می‌گردانند: همزمانی کنش، ادراک و واکنش. تجربه حسی بار دیگر به شکل نخستین ارتباط برقرار کردن در می‌آید. با وجود این شفاهی‌گری رسانه‌های الکترونیک از شفاهیت گذشته فاصله بسیار دارد. برخلاف ارتباط کلامی، ارتباطی الکترونیک بُرداری برای محدودیت‌های فیزیکی مکانی و زمانی نیست. پیام‌های الکترونیک می‌توانند حفظ شوند و می‌توانند همزمان بدون ملاحظه مکان‌های فیزیکی آنها توسط عده زیادی از مردم تجربه شوند. به بیان میروویتز (۱۳۹۶: ۸۱) بار دیگر خط مرزی میان «ما» و «آنها» تغییر می‌کند اما پیامد آن گسترده‌تر و پیش‌بینی‌ناپذیرتر است. احساس «ما» بسان گذشته تنها از راه همبستگی شفاهی چهره‌به‌چهره یا از راه شراکت در متون یکسان شکل نمی‌گیرد. در واقع رسانه‌های الکترونیک به ترویج گونه‌های نوین تجربه مشارکتی انجامیدند. جان ب. تامپسون^۵ (۱۳۹۹) با یک تحلیل تاریخی از تحولات رسانه‌ها و به تبع آن تحولات جوامع، نشان می‌دهد که تحول و توسعه رسانه‌های ارتباطی، ترکیب و سرشت زندگی اجتماعی را تغییر شکل داده و آشکال جدیدی از عمل و تعامل به وجود آورده که دیگر الزام به سهیم‌بودن مخاطبان در مکان مشترک نیست. از نظر او پیامدهای این دگرگونی بسیار دامنه‌دار است و بر زندگی ما، از خصوصی‌ترین جنبه‌های تجربه شخصی و خود-شکل‌دهی گرفته تا ماهیت متغیر قدرت و رؤیت‌پذیری در حوزه عمومی تأثیر می‌گذارد. او نشان می‌دهد که به رغم خصلت مادی و این‌جهانی تحولات رسانه‌های ارتباطی، پیامدهای آنها بسی درازآهنگ است. کریسپین ترلو، آلیس تومیک و لورد لینگل^۶ (۱۳۸۹: ۱۱) معتقدند تکنولوژی چیزی بیشتر از خود تکنولوژی است، آنچه که باید مورد توجه قرار گیرد ارتباطات انسانی و نیز کاری است که ما با تکنولوژی انجام می‌دهیم. مهم‌تر این که تکنولوژی عامل تغییر الگوهای تعامل اجتماعی ماست؛ این که ما چگونه در کنار و همراه با تکنولوژی زندگی می‌کنیم. مارک پاستر^۷ (۱۳۹۶: ۲۳۳-۲۱۱) نگاهی فراساختارگرایانه به پدیدار شدن ارتباط الکترونیک

¹ Norbert Elias

² Serge Paugam

³ Camilla Pang

⁴ Joshua Meyrowitz

⁵ John B. Thompson

⁶ Crispin Thurlow, Laura a. Lengel & Alice Tomic

⁷ Mark Poster

می‌اندازد: به صورت قابل توجهی به شکل‌بندی مجدد روابط علمی، سیاسی و شخصی پیرامون رایانه. او معتقد است که ظرفیت شبکه‌ای شدن رایانه‌ها، امکان گسترش دلخواهی از روابط اجتماعی را به شکل نمادین می‌آفریند. از نظر جان اری^۱ (۱۴۰۰: ۹۷-۹۵) الکترونیکی شدن ارتباطات، باعث نوسازمان‌دهی روابط اجتماعی شده تا حدی که مفهوم «جامعه» به معنای کلاسیک آن دیگر وجود ندارد. به عقیده اری (۱۴۰۰: ۱۶۸) اینترنت نشان می‌دهد که توپولوژی اجتماعی نه یک شبکه بلکه یک جریان است. حتی مناسک و سنت‌های اجتماعات سابق می‌تواند در این اجتماعات الکترونیکی تقویت گردد زیرا امکانات موجود در این فناوری‌ها انواع متنوعی از ارتباط را به وجود می‌آورد که هویت‌های متنوع ترکیبی ماشینی-انسانی را پدیدار می‌سازد. در این رابطه رایانه میانجی اجتماعاتی است که سابقاً به صورت چهره‌به‌چهره ملاقات می‌کردند اما «ملاقات» و «چهره» در شرایط جدید معنای متفاوتی می‌یابند. به باور گوردون گرام^۲ (۱۳۹۳: ۴۳) اصطلاح «وب‌گردی» یا «اسکی روی شبکه»^۳ ممکن است حالت انفعالی لغزیدن روی سطحی را تداعی کند اما در واقع این زندگی است که به معنای نسبتاً واقعی کلمه بر روی اینترنت جریان دارد. نه تنها می‌توان دنیای اینترنت را مشاهده نمود بلکه می‌توان در آن حضور زنده داشت و زیست و فعالیت نمود.

روش و داده‌های پژوهش

در پژوهش حاضر از روش پدیدارشناسی کلارک موستاکاس^۴ (مبتنی بر فلسفه ادمنود هوسرل^۵) استفاده شده که تجارب زیسته را با هدف دستیابی به جوهره آن موضوع مورد بررسی قرار می‌دهد (بودلایی، ۱۴۰۰: ۷). سه گام اساسی پدیدارشناسی هوسرل عبارتند از: اپوخه (تعلیق)، ایدیسیون (تقلیل‌گرایی) و همدلی، که موستاکاس آنها را به شش گام عملیاتی تبدیل کرده: (۱) مقدمه (بیان مسأله و سوالات)، (۲) فرآیند و رویه تحقیق (مفروضات فلسفی و پدیدارشناختی، گردآوری داده‌ها، تحلیل، نتایج)، (۳) احصاء گزاره‌های معنی‌دار و مهم، (۴) معانی گزاره‌ها، (۵) تم‌های مستخرج از گزاره‌ها، و (۶) توصیف کامل پدیده (بودلایی، ۱۴۰۰: ۳۴).

روش موستاکاس یک روش توصیفی و دارای رویه‌ای سیستماتیک است. در این شیوه فرآیند اپوخه قبل از هر مرحله از تحلیل داده‌ها صورت می‌گیرد. در نخستین مرحله، باید توضیحات کلامی هر مشارکت‌کننده، در ارتباط با اظهارتی مورد تحلیل قرار گیرد که به سوالات تحقیق مربوط است. واحدهای معنادار باید از عبارات استخراج گردد. در مرحله دوم، روایات توصیفی افق‌ها، با اصطلاحات ویژه و سلسله مراتبی کدگذاری می‌شوند. تجربیات در حال ظهور باید به صورت موضوعات مشترکی خوشه‌بندی شوند که در توصیفات مشارکت‌کنندگان حائز اهمیت‌اند. در گام سوم افق‌های برخاسته از داده‌های مصاحبه در طبقات خوشه‌بندی شده، و در گام چهارم پژوهشگر شروع به ارائه توصیفات منسجم از این خوشه‌ها می‌کند (بودلایی، ۱۴۰۰: ۱۱-۱۲). یکی از مسائل مهم در تحقیق پدیدارشناسی بحث اپوخه است که به معنای روی برتافتن از عادات فکری متداول می‌باشد (ریخته‌گران، ۱۳۸۲: ۳۹). بنابراین محقق باید هم مفروضات درونی خود یعنی تجربه زیسته، تعصبات، ارزش‌ها و باورها، عواطف و پیش‌فرض‌ها، و هم مفروضات بیرونی یعنی دانش علمی خود درباره پدیده که حاصل از نظریات علمی است، را از قبل شناسایی کند تا بتواند آنها را به تعلیق دریاورد (بودلایی، ۱۴۰۰: ۸۲). در روش پدیدارشناسی محقق به

¹ John Urry

² Gordon Graham

³ Surfing The Net

⁴ Clark Moustakas

⁵ Edmund Husserl

گردآوری داده‌ها از اشخاصی می‌پردازد، که تجربه آن موضوع را دارند و به بسط و ترکیب توصیفی از جوهره و ماهیت تجربه می‌پردازد. این توصیف شامل دو سؤال می‌شود: چه چیزی تجربه شده؟ و چگونه تجربه شده است؟ (بودلایی، ۱۴۰۰: ۱۶)

جامعه مورد مطالعه تحقیق حاضر لک‌زبانان شهرستان بروجرد و روش نمونه‌گیری در آن هدفمند بوده است، بدین معنا که محقق به‌صورت عمدی به سراغ کسانی رفته که تجربه‌زیسته پدیده مورد مطالعه را داشته‌اند. با توجه به این که مواجهه با مخاطره شیوع کووید-۱۹، یک پدیده همگانی بوده در نتیجه همه اعضای قوم تجربه‌زیسته کافی را دارا بودند. اما به‌منظور کسب اطلاعات غنی‌تر، نمونه‌ها از میان افراد بالای ۲۰ سال انتخاب شده‌اند. به دلیل رویکرد کیفی کار و شیوه نمونه‌گیری، حجم نمونه از ابتدای تحقیق مشخص نبود و فرآیند نمونه‌گیری و گردآوری داده‌ها تا اشیاع نظری ادامه داشت؛ یعنی تا زمانی که دیگر داده جدیدی به دست نیامد و محقق یافته‌های خود را در حد مطلوب و قابل ارائه دانست. در نهایت تعداد ۱۶ مصاحبه عمیق انجام شده است. روش گردآوری داده‌ها علاوه بر مصاحبه عمیق، مشاهده مشارکتی بوده است. داده‌های حاصل از مصاحبه‌های صوتی ضبط‌شده نیز به‌صورت متن پیاده‌سازی شده و طی فرآیند کدگذاری، گزاره‌های مهم و واحدهای معنادار از آنها استخراج گردیده، تا زمانی که امکان ارائه توصیفی غنی از پدیده و تجربه‌زیسته مشارکت‌کنندگان فراهم شده است.

به‌منظور حفظ قابلیت امانت‌داری و اعتباربخشی و اطمینان‌پذیری تحقیق اقدامات ذیل صورت گرفته است: (۱) اپوخه قبل از میدان: انتزاع و ساخت تیپ ایده‌آل تعامل قومی پیشامخاطره بر مبنای تجربه‌زیسته محقق به‌منظور به تعلیق درآوردن پیش‌فرض‌ها، (۲) رعایت ملاحظات اخلاقی میدان: آگاهی دادن به مشارکت‌کنندگان و اخذ رضایت آنها، (۳) اپوخه در میدان: استفاده از یادداشت‌های بازتابی در مراحل گردآوری و تحلیل داده‌ها به‌منظور ثبت مواردی همچون: الف) عقاید و تعصبات پیشین و نظام ارزشی محقق، ب) واکنش‌های عاطفی محقق به پدیده یا شرایط خاص مشارکت‌کننده، ج) یادآوری خاطرات و تجربه‌زیسته محقق از پدیده در حین مصاحبه، د) سؤالاتی که ممکن است مشارکت‌کننده را به سوی پاسخی خاص یا نتیجه‌ای محتمل هدایت کند، ه) داده‌های مشاهده‌ای حاصل از رفتار و واکنش‌های محقق و مشارکت‌کننده در حین مصاحبه، و) مفروضات جنسی و جنسیتی، نژادی و قومی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی محقق و مشارکت‌کننده، ز) پیش‌فرض تحلیلی-تفسیری محقق در حین گردآوری و تحلیل داده‌ها، و ح) تجربه محقق بعد از انجام هر مصاحبه، به‌منظور جلوگیری از گرفتار شدن محقق در دام بالقوه طبقه‌بندی ساده پاسخ‌ها در جایگاه‌های از قبل تعیین شده، (۴) همکاری پژوهشی: بهره‌گیری از مشارکت‌کنندگان به‌عنوان همکاران پژوهشی به معنای بازبینی و تأیید متن پیاده شده مصاحبه‌های خودشان و نیز ملاحظه یافته‌های تحقیق توسط آنها، (۵) توافق درون‌موضوعی: استفاده از کدگذار دوم، (۶) اپوخه بعد از میدان: امانت‌داری و صداقت در انتشار یافته‌ها، و (۷) حفظ دنباله ممیزی: مرور بازگشتی و چندباره روند تحقیق توسط خود محقق و اساتید.

جدول (۲): سیمای مشارکت کنندگان

کد مشارکت کننده	جنس	سن (سال)	تحصیلات	محل سکونت
۱-۱	زن	۳۵	کارشناسی ارشد	شهر بروجرد
۲-۱	مرد	۳۸	دیپلم	شهر بروجرد
۳-۱	مرد	۶۳	سیکل	شهر بروجرد
۴-۱	زن	۴۵	سیکل	شهر بروجرد
۵-۱	زن	۲۹	کارشناسی	شهر بروجرد
۶-۱	مرد	۳۴	کارشناسی	شهر بروجرد
۷-۱	زن	۳۶	کارشناسی ارشد	شهر بروجرد
۸-۱	مرد	۲۷	کاردانی	شهر بروجرد
۱-۲	مرد	۳۲	کارشناسی	روستای وزیرآباد
۲-۲	زن	۵۰	ابتدایی	روستای آبسرد
۳-۲	مرد	۴۸	ابتدایی	روستای آلایین
۴-۲	زن	۳۰	کارشناسی	روستای پلکان سفلی
۵-۲	زن	۳۵	سیکل	روستای چلبی
۶-۲	زن	۲۸	دیپلم	روستای دره صیدی
۷-۲	مرد	۲۵	دیپلم	روستای شمس آباد
۸-۲	مرد	۶۲	بی سواد	روستای چنارستان

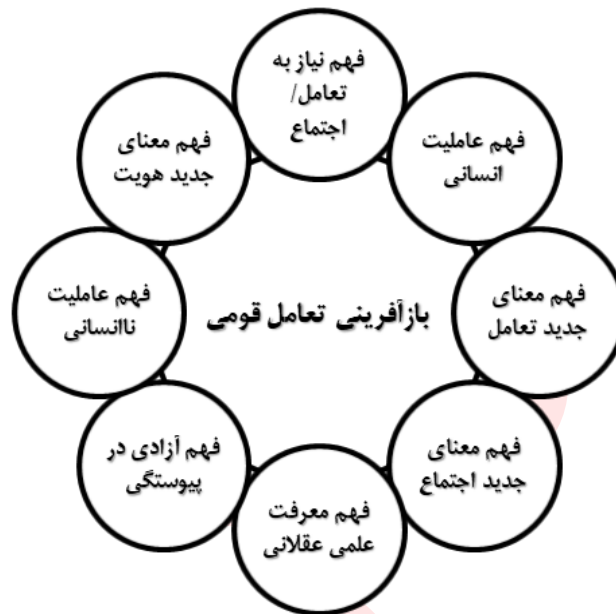
یافته‌های پژوهش

جدول (۳) ساختار سلسله‌مراتبی تحلیل را نشان می‌دهد که در آن، افق‌ها یا تم‌های استخراج شده از متن پیاده‌سازی شده مصاحبه‌های گردآوری شده، در ستون اول از سمت راست قرار گرفته و طی سه مرحله به خوشه‌های فرعی، خوشه‌های اصلی و مفاهیم عام تبدیل شده‌اند. در ادامه به توصیف و تفسیر یافته‌های حاصل از کدگذاری سلسله‌مراتبی پرداخته شده است.

جدول (۳): ساختار سلسله مراتبی تحلیل

مفاهیم (سازه ی عام)	خوشه‌های افق‌ها	خوشه‌های فرعی	افق‌ها (تم‌ها)
بازآفرینی تعامل قومی	فهم نیاز به تعامل/اجتماع	-اجتماع‌خواهی -اجتماع‌جویی	-انزوای اجتماعی -احساس تنهایی -آگاهی به نیاز تعاملی -جستجوی اجتماعات گمشده -تعامل با واسطه افراطی اولیه
	فهم عاملیت انسانی	-خودشناسایی -خودارتقادهی -خوداصلاح‌گری	-پذیرش منطقی وضعیت -خودشناسی -آگاهی به ضرورت خودارتقای -خودارتقای -آگاهی به ضرورت خوداصلاحی -خوداصلاحی
	فهم معنای جدید تعامل	-غایتمندی طرف تعامل -غایتمندی تعامل	-پذیرش غایتمندی طرف تعامل -آگاهی به غایتمندی تعامل -شکل‌گیری رویکرد غیرمدولی
	فهم معرفت علمی- عقلانی	-گذار از معرفت عامیانه به معرفت علمی-عقلانی	-پذیرش معرفت علمی-عقلانی -آگاهی به ضرورت معرفت علمی-عقلانی
	فهم معنای جدید اجتماع	-بازاندیشگی -آگاهی‌مداری -بازآفرینگی	-بازاندیشی در مفهوم اجتماع -آگاهی به ضرورت اصلاح اجتماعات پیشین -آگاهی به ضرورت اجتماع جدید خودساخته -فروپاشی اجتماعات منسوخ و ناکارآمد -اصلاح و بازآفرینی اجتماعات آنلاین/آفلاین -خلق اجتماعات جدید آنلاین/آفلاین -همسان‌انگاری اجتماعات آنلاین و آفلاین
			-پیوستگی جایگزین وابستگی -همبستگی اجتماعی تورمانند -آگاهی به ضرورت همبستگی -همبستگی از راه دور
	فهم آزادی در پیوستگی	-پیوستگی -رهایی‌بخشی -روادارندگی	-پذیرش تفاوت‌ها -آگاهی به ضرورت درک متقابل -سرمایه اجتماعی شبکه‌ای
	فهم عاملیت ناانسانی	-شوک‌زندگی -فرصت‌سازی -متمدن‌کنندگی -تاب‌آورکنندگی	-پذیرش عاملیت کووید-۱۹ -آگاهی به عاملیت کووید-۱۹ به مثابه نقطه عطف -بهره‌برداری از فرصت‌های خلق شده -آگاهی به نقش عاملیت ناانسانی در تحولات -شوک مخاطره‌عامل تحولات تعاملی -آگاهی به تسریع فرآیند تمدن -تاب‌آوری در مواجهه با مخاطرات آتی
	فهم معنای جدید هویت	گذار از هویت قومی به هویت اجتماعی	-پذیرش معیارهای جدید هویت قومی -آگاهی به ضرورت بازتعریف هویت قومی

همان‌طور که از ساختار سلسله‌مراتبی تحلیل مشاهده می‌گردد «بازآفرینی تعامل قومی» مفهومی برخاسته از یکسان‌سازی افق‌های فکری مصاحبه‌های عمیق می‌باشد که «معنای تجربه‌زیسته» را کنکاش کرده است. به عبارت دیگر این مفهوم که شامل ۸ خوشه اصلی می‌باشد، نشانگر معنایی است که کنشگران در آگاهی‌شان از دگرگونی تعاملات قومی بر اثر مواجهه با مخاطره کووید-۱۹ دارند. شکل (۱) نقشه تماتیک خوشه‌های اصلی «بازآفرینی تعامل قومی» را نشان می‌دهد.

شکل (۱): نقشه تماتیک بازآفرینی تعامل قومی

(۱) فهم نیاز به تعامل/اجتماع

خوشه اصلی «فهم نیاز به تعامل/اجتماع» شامل ۲ خوشه فرعی است که عبارتند از: (۱) اجتماع‌خواهی، و (۲) اجتماع‌جویی. دگرگونی تعامل قومی ناشی از مواجهه با مخاطره کووید-۱۹ در آگاهی فرد به معنای پی بردن به نیازش به ارتباط با دیگران است. به عبارت دیگر مواجهه با مخاطره و انزوای فیزیکی-اجتماعی اجباری ناشی از آن، نیاز فرد به «با جمع بودن» را بر او عیان ساخته است. بر همین اساس در ابتدا بر اثر قطع ناگهانی تعاملات قومی درهم‌تنیده سابق، سعی کرده نیاز خود را با استفاده از روش‌های دیگری مانند بسترهای تعامل با واسطه (تلفنی / اینترنتی) تا حدودی فراهم نماید که شکل افراطی گرفته است. در واقع او فردیت را به موازات «با جمع بودن» حفظ کرده و از مزایای هر دو اینها بهره برده؛ یعنی هم احساس آزادی و استقلال فردی، و هم احساس حمایت و همبستگی اجتماعی. بنابراین جامعه قومی به واسطه مواجهه با مخاطره و انزوای ناشی از آن، فردگرا نشده بلکه اینک شامل «فردیت‌های جامعه خواه و جامعه‌جو» است. فرد به دلیل قطع ناگهانی تعاملات و معاشرت‌های حضوری و فیزیکی ناشی از مواجهه با مخاطره کووید-۱۹، دریافته است که تماس عادی انسانی از یک گفت‌وگوی ساده و بی‌دغدغه گرفته تا دیدن جمعی یک فیلم، آغوش کشیدن و بوسیدن نزدیکان و... تا قبل از شیوع کووید-۱۹ نعمتی مجهول بوده که قدر آن را نمی‌دانسته و حالا که این محرومیت بر زندگی‌اش تحمیل شده، از یک‌سو ارزش و اهمیت آن تعاملات، به‌ویژه بابت نقشی که در توازن روحی و اجتماعی و روان‌تر کردن مناسبات انسانی داشته، بیش از

پیش برای او روشن، و از سوی دیگر قدر دانستن این تعاملات و کیفیت بخشیدن و بهینه‌سازی آن‌ها به امری ضروری تبدیل شد، به‌گونه‌ای که رواداری و تنش‌زدایی از زندگی اجتماعی را به دنبال داشته است.

مشارکت‌کننده (۱-۱) می‌گوید: «قبلاً این برام محرز نبود، ولی وقتی به‌خاطر کووید-۱۹ به اجبار باید توی خونه می‌موندم اون موقع من احساس کردم که چقدر به این روابط نیاز دارم.»

مشارکت‌کننده (۳-۲) می‌گوید: «سعی کردیم اون روابطی رو که که قبلاً داشتیم تا حدودی دوباره از طریق مجازی برقرار کنیم. چون واقعاً عین کسی که چیزی گم کرده سرگردون بودیم و دلمون می‌خواست با بقیه در ارتباط باشیم.»

(۲) فهم عاملیت انسانی

خوشه اصلی «فهم عاملیت انسانی» شامل ۵ خوشه فرعی است که عبارتند از: (۱) خودشناسایی، (۲) خودارتقادهی، و (۳) خوداصلاح‌گری. فرد پس از گذشت مدتی از مواجهه با مخاطره کووید-۱۹ و انزوای فیزیکی-اجتماعی ناشی از آن، با پذیرش احتمال طولانی بودن مدت زمان انزوا، تا حدودی به احساس تنهایی ناشی از آن عادت، و سعی کرده جنبه‌های درونی خود را تقویت نماید. این روند با آشکارسازی ابعاد وجودی شخص برای او؛ یعنی افزایش شناختش نسبت به خود (خودشناسایی)، و در نتیجه پذیرش کلیت وجودی‌اش توسط خودش، موجب تقویت فردیت (خودارتقاءدهی) وی شده است. پس از آن و به‌ویژه با بهبود مهار و کنترل مخاطره کووید-۱۹ در جامعه و بازگشت تقریبی شرایط جامعه به شرایط پیشاکووید-۱۹، فرد این بار قوی‌تر و با تکیه بر فردیتش وارد فضای اجتماعی شده و با ابداع اشکال جدید تعاملات قومی که متفاوت از تعاملات پیشاکووید-۱۹ بوده‌اند، مزایای «با جمع‌بودن» را برای خود فراهم ساخته است. به‌عبارت بهتر، ویژگی مهم «دوره گذار» از دوره پیشامخاطره به دوره پسامخاطره، احساس توأمان ضعف و قدرت به دلیل انزوای فیزیکی-اجتماعی اجباری بوده، و ویژگی مهم «دوره پسامخاطره» افزایش قدرت فرد و نیز تکیه بر فردیت و عاملیت برای ورود به جمع می‌باشد. یعنی نقش عاملیت انسانی را در تغییر الگوهای تعاملی و ابداع اشکال جدید تعامل درک کرده است. فرد در مرحله اخیر به نوعی خود را «بازجامعه‌پذیر» یا «بازاجتماعی» ساخته است، اما این فرآیند بازاجتماعی‌شدن در انزوا و با تکیه بر فردیت او صورت گرفته، پس می‌توان آن را «بازجامعه‌پذیری نااجتماعی» نامید: فرد پس از مواجهه با مخاطره و پیامدهای اجتماعی ناشی از آن در حوزه تعاملات اجتماعی درون قومی، خود را با تکیه بر فردیتش، یعنی کلیت وجود منحصر به فرد خود، تقویت کرده تا بتواند وارد اجتماع شود. همچنین در اثر دگرگونی تعامل قومی این فهم را کسب کرده که هرگونه تغییرات اجتماعی فرهنگی نیازمند آغاز کردن تغییر و اصلاح در افکار و رفتار خود شخص (خوداصلاح‌گری) و به‌عبارت دیگر تک‌تک افراد جامعه است و این گونه است که از مجموعه چنین تغییرات اصلاحی، اصلاحات کلی رخ می‌دهد.

مشارکت‌کننده (۱-۱) می‌گوید: «[انزوای ناشی از کووید-۱۹] باعث شد بتونم بیشتر روی خودم تمرکز کنم و خودمو و توانایی‌های خاص خودمو بشناسم و دیگه ترسی از تنهایی و انزوا ندارم. در اصل هم نسبت به تنهایی قویتر شدم هم تونستم خودم رو جوری بسازم که توی روابطم تجدیدنظر کنم و بعد روابطی رو که لازم داشتم دوباره برقرار کنم اما این بار با انتخاب خودم، نه این که فکر کنم بهم تحمیل شده.»

مشارکت‌کننده (۲-۴) می‌گوید: «کووید-۱۹ باعث شد ما یاد بگیریم اگه قراره تغییری ایجاد بشه باید اول از خودمون شروع کنیم، باید هر کدوم اول روابط خودمون رو اصلاح کنیم تا اینطوری روابط قومی قوم و طایفه ما اصلاح بشه یا رسم و رسوماتی که درست نیست برچیده بشه.»

۳) فهم معنای جدید تعامل

خوشه اصلی «فهم معنای جدید تعامل» شامل ۲ خوشه فرعی است که عبارتند از: (۱) غایت‌مندی طرف تعامل، و (۲) غایت‌مندی تعامل. دگرگونی تعامل قومی در آگاهی فرد به این معنا بوده که هر یک از افرادی که برای برقراری تعامل «گزینه» می‌کند، خود دارای ارزش و اهمیت است و به‌عنوان یک غایت در نظر گرفته می‌شود. یعنی تعامل با آن طرف مقابل را به خاطر کلیت وجودی خود آن شخص می‌خواهد (غایت‌مندی طرف تعامل) و نه برای دستیابی به اهدافی دیگر، همچون تأیید شدن در قوم و یا جلوگیری از طرد شدن. همچنین نفس رابطه و تعامل با آن طرف خاص، برای فرد دارای ارزشی خاص است (غایت‌مندی تعامل)، زیرا موجب می‌شود او فردیت را به موازات «با دیگری بودن» حفظ، و از مزایای هر دوی اینها بهره‌برد؛ یعنی هم احساس آزادی و استقلال فردی، و هم احساس حمایت و همبستگی. به عبارت دیگر «تعامل» در دوره پسماخاطره، نه آن روابطی است که فرد صرفاً به واسطه شباهت خود با دیگران درگیر در تعامل، به آن پیوسته و مصرانه به دنبال اثبات شباهتش و تقلید از دیگران باشد، و نه آن روابطی که فرد صرفاً بر مبنای توافق غیرشخصی بر سر منافع طرفین تعامل به آن پیوسته و مصرانه به دنبال اثبات فردیتش و عدم تقلید از دیگران باشد، بلکه تعامل پسماخاطره به معنای روابطی دستچین شده است که فرد در آنها هم ارزش‌های فردی خود را حفظ می‌کند و هم شکل‌بندی‌ها و فرم‌های اجتماعی لازم را. و ساخت چنین اجتماعی منوط به پذیرش غایت‌مندی تعامل و غایت‌مندی طرف تعامل است.

مشارکت‌کننده (۱-۱) می‌گوید: «الان افرادی که باهاشون رابطه دارم واقعاً خودم رو جزوی از اون‌ها می‌دونم درسته هم قومیم هستن ولی افرادی هستن که خودم انتخابشون کردم باهاشون ارتباط داشته باشم نه مجبور باشم ارتباط داشته باشم چون فامیلیم.»

مشارکت‌کننده (۱-۵) می‌گوید: «خیلی از روابط رو شخص با تصمیم خودش حذف کرده، روابط دورتر رو حذف کرده نزدیک‌ترها رو نگه داشته. چون خود رابطه مهم شده، الان فهمیدیم فرصت ارتباط برقرار کردن رو نباید خرج هر کسی کنیم.»

۴) فهم معرفت علمی-عقلانی

خوشه اصلی «فهم معرفت علمی-عقلانی» شامل ۱ خوشه فرعی است که عبارت است از: گذار از معرفت عامیانه به معرفت علمی-عقلانی. فرد برای خلق تعاملات و اجتماعات جدید، دیگر مانند گذشته به «ذخیره دانشی سنتی شفاهی مونولوگ بین‌نسلی» مراجعه نمی‌کند بلکه به «ذخیره دانشی علمی-عقلانی مولتی‌مدیای دیاپلگ بین‌نسلی» مراجعه می‌کند. به عبارت دیگر گذاری از عمل مبتنی بر معرفت عامیانه، به عمل مبتنی بر معرفت علمی-عقلانی روی داده است. اکنون او دیگر بر مبنای نشانه‌های محدودی که از رفتار دیگران دریافت می‌کند، تقلید خودکار و بی‌چون و چرا از اکثریت نمی‌کند، همان «عادت» که در تعاملات پیشامخاطره داشت و از «اراده اندیشیده» (اندیشیده شده توسط کلیت جامعه فراسوی افراد و به نفع مصلحت جمعی) تبعیت می‌کرد، بلکه بر مبنای دانش و اطلاعات علمی و نیز دانش در مورد شخصیت، وضعیت و میل و علاقه و رضایت خودش و طرف مقابل تعامل، که دانشی چندجانبه است و از

«منابع درون شخصی و برون قومی» نیز برخوردار می‌باشد، دست به مقایسه منطقی میان گزینه‌های کنشی / واکنشی موجود زده و کنش / واکنش مناسب را بر طبق این دانش اتخاذ، و به فعلیت می‌رساند، درحالی که ذخیره دانشی دوره پیشامخاطره که اساس تقلید خودکار وی بود تنها دارای «منبع درون قومی» بود که در آن فقط معیارها و عرف مشروع قوم مبنای رفتار بود، یعنی نه معیارهای فرد در آن اهمیتی داشت و نه معیارهای عام (علمی، بیرونی). در واقع فرد دیگر مانند گذشته از اکثریت «تقلید خودکار» نکرده است، بلکه از الگوهایی که از نظر وی موفق بوده‌اند «تقلید خودخواسته» کرده است. به‌طور کلی می‌توان گفت که فرد در دوره پیشامخاطره برای حضور در «اجتماعی از پیش موجود» «توسط اعضای پیشین اجتماع» «به‌صورت اجباری» و «لزوماً با قرار گرفتن در میان جمع» و «با ارجاع به ذخیره دانشی از پیش موجود و وحدت‌گرایی سنتی» «اجتماعی شده است»، درحالی که در دوره پسامخاطره برای حضور در «اجتماعی خودساخته»، «توسط خودش» «به‌صورت خودخواسته» و «در انزوا و به دور از جمع و با تکیه بر فردیت خود» و «با ارجاع به ذخیره دانشی علمی- شخصی بازاندیشانه و کثرت‌گرا» «خود را بازاجتماعی کرده است».

مشارکت‌کننده (۵-۱) می‌گوید: «کووید-۱۹ باعث شد ما دیگه بر مبنای اون ذهنیات قومی عمل نکنیم، چیزهایی که والدین مون به زور تو مخمون می‌کردن و جرأت چون و چرا نداشتیم. این جسارت رو بهمون داد اونا رو زیر سؤال ببریم و بپذیریم که کووید-۱۹ خیلی از چیزها رو تغییر داده. کووید-۱۹ به ما یاد داد که از عقل مون استفاده کنیم و هر چیزی که غلطه کنار بزاریمش و کار درست رو جایگزین کنیم.»

۵) فهم معنای جدید اجتماع

خوشه اصلی «فهم معنای جدید اجتماع» شامل ۳ خوشه فرعی است که عبارتند از: ۱) بازاندیشگی، ۲) آگاهی‌مداری، و ۳) بازآفرینگی. پس از گذشت دوره گذار و فروپاشی تقریبی اجتماعات منسوخ و ناکارآمد، فرد به ضرورت اصلاح اجتماعات پیشین و نیز ضرورت وجود اجتماعات جدید خودخواسته و خودساخته آگاهی یافته است (آگاهی‌مداری). با افزایش توانایی فرد برای بازاندیشی در مفهوم اجتماع (بازاندیشگی)، او به اصلاح و پالایش تعاملات قومی (حضور و باواسطه) و بازآفرینی اجتماعات آنلاین / آفلاین (بازآفرینگی) و خلق اجتماعات جدید پرداخته است. اما نکته مهم این که اجتماعی که فرد در دوره پسامخاطره به آن وارد شده، دیگر آن اجتماع دوره پیشامخاطره نیست، بلکه اجتماعی است که او طبق سلیقه و علاقه و شرایط خاص خودش آن را ساخته و اعضای آن را گلچین کرده است. یعنی هر یک از افرادی که برای برقراری تعامل گزینش کرده، خود دارای ارزش و اهمیت بوده و به‌عنوان یک غایت در نظر گرفته شده است. اجتماع مذکور شامل ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی است که با ابعاد وجودی فرد یعنی با فردیت او همخوانی دارد. همچنین تعامل باواسطه در آگاهی فرد، همان کیفیت تعامل حضوری را دارد زیرا به همان اندازه از آن لذت برده و نیاز خود به رابطه را با همان کیفیت تعامل چهره‌به‌چهره برطرف می‌سازد. در واقع «در دسترس بودگی» و «حضور اجتماعی» مؤلفه اساسی کیفیت تعامل است که در تعامل باواسطه نیز فراهم است و افراد می‌توانند اجتماعی آنلاین را ساخته و در آن با همان کیفیت زیست در اجتماعات آفلاین، زیست کنند. حتی تعاملات باواسطه علاوه بر مزایایی چون کاهش هزینه‌های ارتباط، این وجه تمایز را دارد که قابلیت ذخیره تعامل و بازگشت دوباره به آن وجود دارد به‌طوری که حتی اگر طرف مقابل آنلاین نباشد، همان احساسات حاصل از تعامل را بازسازی می‌کند، رابطه در جایی «فریز» شده که با تناقضی درونی، قابلیت «گرم کردن» مجدد را در خود دارد.

مشارکت‌کننده (۴-۲) می‌گوید: «کووید-۱۹ اومد و همون چیزی بود که جوون‌ها دقیقاً برای خلاصی از اجبارها و دیکتاتوری والدین بهش نیاز داشتن تا به یه دموکراسی برسن [با خنده]. که حداقل سر داشتن یا نداشتن این روابط قومی

و یا کیفیت شون، شکل و اصول شون، حد و حدودشون، میزان شون، ضرورت شون، به توافق برسن و هیچ کدوم هم حس نکنه چیزی بهش اجبار شده و یا چیزی رو اذست داده. یعنی با همدیگه فکر کردن و براساس فکرهاشون کار درست رو انتخاب کردن.»

مشارکت کننده (۱-۱) می گوید: «با تماس تصویری مهم نبود که داریم غیرمستقیم رابطه برقرار می کنیم، همین که تصویر همدیگه رو ببینیم همدیگه رو می دیدیم همون کیفیت رو برای ما داشت و دلنگی ما و نیاز ما رو به رابطه داشتن برطرف می کرد.»

۶) فهم آزادی در پیوستگی

خوشه اصلی «فهم آزادی در پیوستگی» شامل ۳ خوشه فرعی است که عبارتند از: (۱) پیوستگی، (۲) رهایی بخشی، و (۳) روادارندگی. دگرگونی تعامل قومی به معنای آگاهی به ضرورت همبستگی، آگاهی به ضرورت درک متقابل و پذیرش تفاوتها (روادارندگی) است. بر همین مبنا با جایگزین شدن پیوستگی به جای وابستگی قومی پیشین و آزادسازی فرد (رهايي بخشی) از همبستگی کلافمانند سابق، میان اعضای قوم نوع جدیدی از همبستگی تحت عنوان «همبستگی تورمانند»، که همبستگی در جدایی و از راه دور می باشد شکل گرفته است. حاصل این همبستگی تورمانند (شبکه ای) سرمایه ی اجتماعی شبکه ای است. به طور کلی فرد در دوره تعاملات پیشامخاطره «وابستگی محض» (تسلیم مطلق و تحت انقیاد کامل جمع) به جامعه قومی خود، در دوره گذار، یعنی در دوره انزوای فیزیکی و اجتماعی اجباری ابتدای مواجهه با مخاطره، «آزادی از وابستگی» (رهايي مطلق از جمع)، و در دوره تعاملات پسامخاطره، «آزادی در وابستگی» (حفظ همزمان ارزش های فردی و فرم های اجتماعی) را تجربه کرده است. از نگاه فرد، اعضای قوم با پذیرش و احترام به تفاوت های یکدیگر و نیز پذیرش اشکال جدید روابط اجتماعی در دوره پسامخاطره، یک نوع «پیوستگی خودساخته و همه ساخته» را به جای «وابستگی تحمیلی» پیشین نشانده اند یعنی معنای «همبستگی اجتماعی» در آگاهی او تغییر، و از وابستگی به پیوستگی دگرگون شده است. همبستگی اجتماعی اینک بر مبنای نفس رابطه و ارزشی که برای خود رابطه قائل هستند، تعریف می گردد؛ همبستگی اجتماعی در دوره پسامخاطره به مثابه شبکه ارتباطی تورمانند افراد است و نه همبستگی توده ای کلاف مانند دوره پیشامخاطره. سرمایه اجتماعی نیز آن شبکه روابطی نیست که صرفاً منافع برایش داشت و پشتوانه او بود، بلکه مجموعه روابطی است که او در آنها می تواند هر چه بیشتر «خود»ش باشد و احترام نسبت به «خود»ش را از آنها دریافت کند.

مشارکت کننده (۲-۱) می گوید: «الان خودم تصمیم می گیرم دلبخواهی شده شرکت توی این روابط. مثلاً ممکنه به حالت تفریح بهش نگاه کنم بگم هم میریم عروسی فالانی هم تفریحی می کنیم.»

مشارکت کننده (۱-۱) می گوید: «ما به کمک همدیگه با پذیرش تفاوت هامون و پذیرش شکل جدید ارتباط دست به دست هم دادیم که همبستگی مون رو همچنان حفظ کنیم در عین حال که به آزادی هر کدوم از ماها هم احترام گذاشته بشه. اینجوری شد که الان هم از آزادی لذت می بریم و هم از همبستگی.»

۷) فهم عاملیت ناانسانی

خوشه اصلی «فهم عاملیت ناانسانی» شامل ۴ خوشه فرعی است که عبارتند از: ۱) شوک‌زندگی، ۲) فرصت‌سازی، ۳) متمدن‌کنندگی، و ۴) تاب‌آور‌کنندگی. دگرگونی تعاملات قومی به واسطه مواجهه با مخاطره کووید-۱۹، در آگاهی فرد حالتی شوک‌گونه دارد؛ یعنی «شوک مخاطره» موجب شده که او دگرگونی ناگهانی بنیادی‌ای را در زمان کم و فشرده‌ای در تعاملات قومی خود تجربه کند که در این شوک، نقش اساسی «عاملیت ویروس کووید-۱۹» را درک کرده و «شوک مخاطره» را با تأکید بر اندازه بسیار کوچک ویروس و در عین حال اندازه بسیار بزرگ دگرگونی توصیف می‌کند. در آگاهی وی، این جنبه مثبت مخاطره و دگرگونی؛ یعنی افزایش سرعت فرآیند تمدن است که چشم‌گیرتر است و ویروس کووید-۱۹ را «عاملی فرصت‌ساز» دانسته و نسبت به آینده تعاملات قومی خوش‌بین است. او کووید-۱۹ را نقطه‌عطفی در زندگی خودش می‌داند به گونه‌ای که شخصیت و روابط خود را به دو دوره قبل و بعد از کووید-۱۹ تفکیک می‌کند و معتقد است تفاوت چشم‌گیری با هم دارند و تغییرات عمده‌ای در او و روابطش رخ داده است. تجربه مخاطره و فرآیند بازجامعه‌پذیری نااجتماعی فرد به او و دیگران کمک نموده تاب‌آوری و آمادگی لازم را برای مواجهه مخاطرات آتی کسب کنند.

مشارکت‌کننده (۱-۲) می‌گوید: «کووید-۱۹ همون شوکی بود که نیاز داشتیم تا یهو پرت بشیم به یه دنیای دیگه با رفتارهای دیگه و از اون رفتارهای سابق دست برداریم. کووید-۱۹ مارو عاقل کرد یهو یی متمدن شدیم [با خنده].»

مشارکت‌کننده (۱-۱) می‌گوید: «ما یاد گرفتیم از بسترهای دیگه استفاده بکنیم چیزی که اگر کووید-۱۹ نبود شاید خیلی زمان می‌برد تا بخوایم به تدریج اینهارو یاد بگیریم. کووید-۱۹ مارو پرتاب کرد، یه تغییر پرشتابی رو به ما تحمیل کرد، ولی در حقیقت یه توفیق اجباری بود که فرصت‌های زیادی رو فراهم کرد برای پیشرفت.»

۸) فهم معنای جدید هویت

خوشه اصلی «فهم معنای جدید هویت» شامل ۱ خوشه فرعی است که عبارتست از: گذار از هویت قومی به هویت اجتماعی. فرد در دوره پسامخاطره، با پذیرش معیارهای جدید هویت قومی و آگاهی به ضرورت بازتعریف آن، تعاملات درون‌قومی خود را با تکیه بر ترکیب عقلانیت-عاطفه شکل داده و نه ترکیب سنت-عاطفه که اساس تعاملات پیشامخاطره بود. ضرورت تعاملات برای وی دیگر با ارجاعات مکرر والدین به شجره‌نامه مشروع‌سازی نمی‌گردد و تعامل به وی تحمیل نمی‌شود، بلکه او با تکیه بر عقلانیتش و بررسی عقلانی و منطقی شرایط و نیز احساساتش نسبت به نفس تعامل و طرف مقابل، تعامل مذکور را آن گونه که می‌خواهد شکل می‌دهد و برقرار می‌سازد و اگر «نیاز باشد» (منفعت رفع نیازی در آن باشد) و نیز «میل داشته باشد» (نسبت به آن احساس عاطفی خوبی داشته باشد) آن را حفظ می‌کند و تداوم می‌بخشد. به تبع تغییر معنای همبستگی (از وابستگی به پیوستگی)، معنای قوم و قومیت و هویت قومی نیز در آگاهی فرد دگرگون شده و گذاری از هویت قومی به هویت اجتماعی روی داده است: آنها همچنان خود را «تا حدودی» یک قوم می‌دانند نه صرفاً به این دلیل که شبیه هم هستند یا اشتراکات فرهنگی دارند، بلکه به این دلیل که به رابطه با همدیگر نیاز دارند و هم‌قومی بودن حالا دیگر بر مبنای این رابطه و ارزشمندی آن تعریف می‌گردد. مؤلفه زبان همچنان نقش پررنگ خود را در تعریف قوم حفظ کرده اما نژاد و حالات نژادپرستانه و بنیان شجره‌نامه‌ای نقش خود را در تعریف قوم تا حد زیادی از دست داده‌اند. در آگاهی آنها، اینک آنها بیشتر یک «اجتماع هم‌زبان مبتنی بر ارتباط» هستند تا یک «قوم با مرزهای بسته»، و علت آن را باز شدن مرزهای روابطشان به دنیای اجتماعات خارج از قوم، بیش از پیش و به واسطه عاملیت کووید-۱۹ می‌دانند. این فرآیند باز شدن مرزهای روابط، باعث کمرنگ شدن مرزهای

سابقاً واضح، مشخص و محدود قومی شده و در نتیجه از نگاه آنها، دیگر نمی‌توان «عضو یک قوم بودن» یا همان «هویت قومی» را به وضوح دوره پیشامخاطره تعریف کرد.

مشارکت‌کننده (۱-۱) می‌گوید: «اگر شما الان بخواید هویت قومیم رو براتون توضیح بدم با اون ویژگی‌هایی که گفتیم زبان و نژاد و فرهنگ و آداب و رسوم، همچنان اینها رو توضیح میدم براتون. ولی شکل اینها تغییر کرده مثلاً اون همبستگی‌ای که ما سابقاً داشتیم که همه باید به شکل می‌بودیم، یه کاری رو همه شبیه به هم انجام می‌دادیم، همه توی عروسی توی عزا به یه شکل باید رفتار می‌کردیم، اون شکلی که معیار بود، دیگه الان از اون طریق نیست، الان دیگه از طریق وابستگی دیگه‌ای هست، وابستگی‌ای که مبناش همین رابطه‌ست؛ یعنی خود رابطه ارزش پیدا کرد. همبستگی دیگه بر مبنای این رابطه بیان میشه؛ یعنی ما به همدیگه همبسته‌ایم چون به رابطه با همدیگه نیاز داریم، ما با هم یک قومیم چون به این که پشت همدیگه باشیم نیاز داریم، نه این که چون شبیه هم هستیم، نه این که چون توی فرهنگمون همه باید به یه شکل توی تجمعاتمون ظاهر بشیم و به یه شکل رفتار کنیم، نه، تفاوت‌ها رو پذیرفتیم تاحدی، که هر کسی ممکنه متفاوت ظاهر بشه در یه مراسمی، ممکنه حضور فیزیکی داشته باشه یا نداشته باشه.»

بحث و نتیجه‌گیری

مخاطره شیوع کووید-۱۹ با تأکید بر فاصله‌گیری اجتماعی سبب شد که روابط و تعاملات اجتماعی در دوران پسا کووید-۱۹ با معناهایی توأم شود که بدون کووید-۱۹ امکان آن وجود نداشت. حفظ فاصله به بخشی از زندگی بدل شد تا مقابله فردی و اجتماعی مؤثرتری با انتشار و انتقال ویروس کووید-۱۹ صورت گیرد. جنبه دیگر تغییر زندگی در اثر کووید-۱۹، تشدید و شتاب‌گیری «دیجیتالیزه شدن ارتباط» و «کاهش غیرقابل احیای مناسبات انسانی دوران پیشاکووید-۱۹» است که این دگرگونی‌ها در بافت‌های قومی نمود بیشتری داشته است. بر همین اساس تحقیق حاضر بر فهم پدیدارشناسانه زیست‌جهان پسا کووید-۱۹ لک‌زبانان شهرستان بروجرد متمرکز شده است. تحلیل «بازآفرینی تعامل قومی» نشان داد که دگرگونی تعاملات قومی ناشی از مواجهه با مخاطره کووید-۱۹ در آگاهی فرد به معنای پی بردن به نیازش به ارتباط با دیگران است. به عبارت دیگر مواجهه با مخاطره و انزوای فیزیکی-اجتماعی اجباری ناشی از آن، نیاز فرد به «با جمع بودن» را بر او عیان ساخته است. بر همین اساس در ابتدا بر اثر قطع ناگهانی تعاملات در هم تنیده سابق، سعی کرده نیاز خود را با استفاده از روش‌های دیگر مانند بسترهای تعامل با واسطه (تلفنی / اینترنتی) تا حدودی فراهم نماید که شکل افراطی به خود گرفته است. سپس با پذیرش احتمال طولانی بودن مدت زمان انزوا، تا حدودی به احساس تهایی ناشی از آن عادت کرده و سعی کرده جنبه‌های درونی خود را تقویت نماید. این روند با آشکارسازی ابعاد وجودی شخص برای او؛ یعنی شناخت نسبت به خود، و در نتیجه پذیرش کلیت وجودش توسط خودش، موجب تقویت فردیت وی شده است. پس از آن و به‌ویژه با مهار مخاطره کووید-۱۹ در جامعه و بازگشت تقریبی شرایط جامعه به شرایط پیشاکووید-۱۹، فرد این بار به صورت قوی‌تری و با تکیه بر فردیتش وارد فضای اجتماعی شده و با ابداع اشکال جدید روابط اجتماعی که متفاوت از تعاملات پیشاکووید-۱۹ بوده‌اند، مزایای با جمع بودن را برای خود فراهم ساخته است. به عبارت بهتر، ویژگی مهم «دوره گذار» از دوره پیشامخاطره به دوره پسامخاطره، احساس توأمان ضعف و قدرت به دلیل انزوای فیزیکی-اجتماعی اجباری بوده و ویژگی مهم «دوره پسامخاطره» افزایش قدرت فرد و نیز تکیه او بر فردیتش برای ورود به جمع می‌باشد. فرد در مرحله اخیر به نوعی خود را «بازجامعه‌پذیر» یا «بازاجتماعی» ساخته، اما این فرآیند بازاجتماعی شدن در انزوا و با تکیه بر فردیت او صورت گرفته است پس می‌توان آن را «بازجامعه‌پذیری نااجتماعی» نامید؛ فرد پس از مواجهه با مخاطره و پیامدهای

اجتماعی ناشی از آن در حوزه تعاملات اجتماعی درون قومی، خود را با تکیه بر فردیتش، یعنی کلیت وجود منحصر به فرد خودش، تقویت کرده تا بتواند وارد اجتماع شود. اما نکته مهم این که اجتماعی که او در دوره پشامخاطره به آن وارد شده است دیگر آن اجتماع دوره پیشامخاطره نیست، بلکه اجتماعی است که فرد طبق سلیقه و علاقه و شرایط خاص خودش آن را ساخته و به عبارت بهتر اعضای آن را دستچین و گلچین کرده است. یعنی هر یک از افرادی که برای برقرار کردن رابطه و تعامل با آنها گزینش کرده است، خود دارای ارزش و اهمیت بوده و به مثابه یک غایت در نظر گرفته شده است. اجتماع مذکور شامل ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی است که با ابعاد وجودی فرد یعنی با فردیت او همخوانی دارد. در واقع او فردیت را به موازات با جمع بودن حفظ کرده و از مزایای هر دوی اینها بهره برده است؛ یعنی هم احساس آزادی و استقلال فردی، و هم احساس حمایت و همبستگی اجتماعی. در واقع جامعه قومی مورد مطالعه به واسطه مواجهه با مخاطره و انزوای ناشی از آن، فردگرا نشده، بلکه اینک شامل «فردیت‌های جامعه‌خواه و جامعه‌جو» است. می‌توان چنین استنباط کرد که «اجتماع» در دوره پشامخاطره، نه آن روابطی است که فرد صرفاً به واسطه شباهت خود با دیگران درگیر در تعامل به آن پیوسته و مصرانه به دنبال اثبات شباهتش و تقلید از دیگران بوده، و نه آن روابطی است که فرد صرفاً بر مبنای توافق غیرشخصی بر سر منافع طرفین تعامل به آن پیوسته و مصرانه به دنبال اثبات فردیتش و عدم تقلید از دیگران بوده، بلکه اجتماع پشامخاطره به معنای روابطی دستچین شده است که فرد در آنها هم ارزش‌های فردی خود را حفظ کرده و هم شکل‌بندی‌ها و فرم‌های اجتماعی لازم را. و ساخت چنین اجتماعی منوط به پرورش فرد توسط خودش با تکیه بر ارزش‌های فردی‌اش و نیز آگاهی به نیازش به فرم‌های اجتماعی است. نکته مهم دیگر این که فرد در دوره پشامخاطره، تعاملات اجتماعی خود را با اعضای قومش با تکیه بر ترکیب عقلانیت-عاطفه شکل داده و نه ترکیب سنت-عاطفه که اساس تعاملات دوره پیشامخاطره بود. ضرورت تعاملات برای وی دیگر با ارجاع مکرر به شجره‌نامه مشروع سازی نمی‌گردد و تعامل به وی تحمیل نمی‌شود، بلکه او با تکیه بر عقلانیتش و بررسی عقلانی و منطقی شرایط و نیز احساساتش نسبت به نفس تعامل و طرف مقابل، تعامل مذکور را آن گونه که می‌خواهد شکل می‌دهد و برقرار می‌سازد و اگر «نیاز باشد» (منفعت رفع نیازی در آن باشد) و نیز «میل داشته باشد» (نسبت به آن احساس عاطفی خوبی داشته باشد) آن را حفظ می‌کند و تداوم می‌بخشد. بدین منظور او به «ذخیره دانشی سنتی شفاهی مونولوگ بین‌نسلی» مراجعه نمی‌کند بلکه به «ذخیره دانشی علمی-عقلانی مولتی‌مدیای دیالوگ بین‌نسلی» مراجعه می‌کند. اکنون او دیگر بر مبنای نشانه‌های محدودی که از رفتار دیگران دریافت می‌کند، تقلید خودکار از اکثریت نمی‌کند، همان «عادت» که در تعاملات دوره پیشامخاطره داشت و از «اراده اندیشیده» (اندیشیده شده توسط کلیت جامعه فراسوی افراد و به نفع مصلحت جمعی) تبعیت می‌کرد، بلکه بر مبنای دانش و اطلاعات علمی و نیز دانش در مورد شخصیت، وضعیت و میل و علاقه و رضایت خودش و طرف مقابل تعامل، که دانشی چندجانبه است و از «منابع درون‌شخصی و برون‌قومی» نیز برخوردار می‌باشد، دست به مقایسه منطقی میان گزینه‌های کنشی/واکنشی موجود زده و کنش/واکنش مناسب را بر طبق این دانش اتخاذ و به فعلیت می‌رساند، درحالی که ذخیره دانشی دوره پیشامخاطره که اساس تقلید خودکار وی بود تنها دارای «منبع درون‌قومی» بود که در آن فقط معیارها و عرف مشروع قوم مبنای رفتار بود، یعنی نه معیارهای فرد در آن اهمیتی داشت و نه معیارهای عام (علمی، بیرونی). در واقع فرد دیگر مانند گذشته از اکثریت «تقلید خودکار» نکرده، بلکه از الگوهایی که از نظر وی موفق بوده‌اند «تقلید خودخواسته» کرده است. به طور کلی می‌توان گفت که فرد سابقاً در دوره پیشامخاطره برای حضور در «اجتماعی از پیش موجود» «توسط اعضای پیشین اجتماع» «به صورت اجباری» و «لزوماً با قرار گرفتن در میان جمع» و «با ارجاع به ذخیره دانشی از پیش موجود و وحدت‌گرای سنتی» «اجتماعی شده است»، درحالی که در دوره پشامخاطره برای حضور در «اجتماعی خودساخته»، «توسط خودش» «به صورت خودخواسته» و «در انزوا و به دور از جمع و با تکیه بر فردیت خود» و «با ارجاع به ذخیره دانشی علمی-شخصی بازاندیشانه و کثرت‌گرا» «خود را بازاجتماعی کرده است». از سوی

دیگر فرد در دوره تعاملات پیشامخاطره «وابستگی محض» (تسلیم مطلق و تحت انقیاد کامل جمع) به قوم خود، در دوره گذار، یعنی در دوره انزوای فیزیکی و اجتماعی اجباری ابتدای مواجهه با مخاطره، «آزادی از وابستگی» (رهایی مطلق از جمع)، و در دوره تعاملات پسامخاطره، «آزادی در وابستگی» (حفظ همزمان ارزش‌های فردی و فرم‌های اجتماعی) را تجربه کرده است. از نگاه فرد، اعضای قوم با پذیرش و احترام به تفاوت‌های یکدیگر و نیز پذیرش اشکال جدید روابط اجتماعی در دوره پسامخاطره، یک «پیوستگی خودساخته و همه ساخته» را به جای «وابستگی تحمیلی» پیشین نشانده‌اند یعنی معنای همبستگی اجتماعی در آگاهی او تغییر کرده و از وابستگی به پیوستگی دگرگون شده است. همبستگی اجتماعی اینک بر مبنای نفس رابطه و ارزشی که برای خود رابطه قائل هستند تعریف می‌گردد. سرمایه اجتماعی نیز دیگر آن روابطی نیست که صرفاً منافع برایش داشت و پشتوانه او بود، بلکه مجموعه روابطی است که او در آنها می‌تواند هر چه بیشتر «خود»ش باشد و احترام نسبت به «خود»ش را از آنها دریافت کند. معنای قوم و قومیت و هویت قومی نیز در آگاهی فرد به همین ترتیب دگرگون شده است: آنها همچنان خود را «تا حدودی» یک قوم می‌دانند نه صرفاً به این دلیل که شبیه هم هستند یا اشتراک فرهنگی دارند بلکه به این دلیل که به رابطه با همدیگر نیاز دارند و هم‌قومی بودن حالا دیگر بر مبنای این رابطه و ارزشمندی آن تعریف می‌گردد. مؤلفه زبان همچنان نقش پررنگ خود را در تعریف قوم حفظ کرده اما نژاد و حالات نژادپرستانه و بنیان شجره‌نامه‌ای نقش خود را در تعریف قوم تا حد زیادی از دست داده‌اند، در آگاهی آنها، اینک آنها بیشتر یک «اجتماع هم‌زبان مبتنی بر ارتباط» هستند تا یک «قوم با مرزهای بسته»، و علت آن را باز شدن مرزهای روابطشان به دنیای اجتماعات خارج از قوم، بیش از پیش و به واسطه عاملیت کووید-۱۹ می‌دانند. این فرآیند باز شدن مرزهای روابط، باعث کمرنگ شدن مرزهای سابقاً واضح، مشخص و محدود قومی شده و در نتیجه از نگاه آنها دیگر نمی‌توان «عضو یک قوم بودن» یا همان «هویت قومی» را به وضوح دوره پیشامخاطره تعریف کرد. در عین حال دگرگونی مذکور در آگاهی شخص، حالتی شوک‌گونه را داراست؛ یعنی «شوک مخاطره» موجب شده است فرد دگرگونی بنیادی‌ای را در زمان کم و فشرده‌ای به صورت ناگهانی در روابط و تعاملات اجتماعی درون قومی خود تجربه نماید که در این شوک، نقش اساسی «عاملیت ویروس کووید-۱۹» را درک کرده و «شوک مخاطره» را با تأکید بر اندازه بسیار کوچک ویروس و در عین حال اندازه بسیار بزرگ دگرگونی توصیف می‌کند. یعنی در آگاهی وی، این جنبه مثبت مخاطره و دگرگونی است که چشم‌گیرتر است و ویروس کووید-۱۹ را «عاملی فرصت‌ساز» می‌داند و نسبت به آینده تعاملات اجتماعی خوش‌بین است. از سوی دیگر تعامل با واسطه همان کیفیت تعامل حضوری را در آگاهی فرد دارد زیرا به همان اندازه از آن لذت برده و نیاز خود به رابطه را به همان کیفیت تعامل چهره‌به‌چهره برطرف ساخته است. در واقع «در دسترس بودگی» و «حضور اجتماعی» مؤلفه اساسی کیفیت تعامل بوده که در تعامل با واسطه نیز این مؤلفه فراهم شده است. حتی تعاملات با واسطه این وجه تمایز را داراست که قابلیت ذخیره تعامل و بازگشت دوباره به آن وجود دارد که مجدداً حتی اگر طرف مقابل آنلاین نباشد، همان احساسات حاصل از تعامل را بازسازی می‌کند. به بیان بهتر رابطه در جایی «فریز» شده که به صورتی متناقض قابلیت «گرم کردن» مجدد رابطه را در درون خودش دارد.

به منظور تأیید یافته‌های تحقیق حاضر می‌توان بازگشتی به نظریه‌های ذکر شده در بخش ملاحظات نظری داشت. همچنان که هابرماس (پیوزی، ۱۳۹۳: ۱۱۵) معتقد بود روزی جستجوی سعادت، معنای ایجاد روابط اجتماعی مبتنی بر تعاون می‌یابد نه کامیابی مادی منفعت‌طلبانه، دگرگونی تعامل قومی بر اثر مواجهه با کووید-۱۹ حاکی از فهم به نیاز به تعامل بوده است. تامپسون (۱۳۹۹) نیز به جنبه آفرینشی انواع جدید روابط اجتماعی و بازسازماندهی روابط اجتماعی با استفاده از رسانه‌های ارتباطی نو؛ تحت عنوان «هم‌بودی مکان‌زدایی شده» پرداخته که طبق یافته‌های تحقیق شاهد آفرینش انواع جدید تعامل اجتماعی پس از مواجهه با کووید-۱۹ بودیم، که مشابه همان نوع تعاملی است که گیدنز (۱۳۸۲ الف) از آن تحت عنوان «رابطه ناب» نام می‌برد و به‌خاطر نفس رابطه برقرار می‌گردد.

دگرگونی تعامل قومی، اهمیت یافتن نفس رابطه را در آگاهی فرد به دنبال داشته، تا حدی که آن را مبدل به شرط اساسی تعامل قومی کرده است.

بک (۱۴۰۰) به بازخانوادگی سازی در جامعه خطر پرداخته و آن را معادل محدود و تعدیل کردن روابط ملایم بازار در پیوند با توانمندسازی عامدانه اشکال اجتماعی زندگی می‌داند؛ یعنی جامعه خطر فرصتی برای بازسازی فرم‌های اجتماعی فراهم می‌کند. گیدنز (۱۳۸۲الف) نیز از جاکندگی نظام‌های اجتماعی ناشی از جدایی زمان و مکان، را موجب بازسازماندهی بازاندیشانه روابط اجتماعی در پرتوی درون داده‌های معرفتی می‌داند که فرصت شکل‌گیری رابطه ناب را فراهم می‌کند. دیدیم که دگرگونی تعامل قومی این معنای بازاندیشگی و بازآفرینگی محتواها و فرم‌های تعامل را در آگاهی فرد به وجود آورده است.

میروویتز (۱۳۹۶) به قابلیت رسانه‌های الکترونیک در بازگردانی جوامع شفاهی، پاستر (۱۳۹۶) به شکل‌بندی مجدد روابط اجتماعی پیرامون رایانه، قهوه‌خانه‌های الکترونیک، جایگزینی ارتباط چهره‌به‌چهره با ارتباط ویدئویی و برخورداری آن از صفات نوینی از روابط اجتماعی، و نیز به فراهم آمدن امکان گسترش دلخواهی از روابط اجتماعی از طریق ظرفیت شبکه‌ای رایانه‌ها، کاهش انزوای عصر اطلاعات از طریق دیدار الکترونیک، و باز شکل‌بندی روابط اجتماعی، تامپسون (۱۳۹۹) به جامعه‌جویی با واسطه، صمیمت متقابل از راه دور، و تحول الگوی سنتی تعامل، گرام (۱۳۹۳) به امکان حضور زنده در فضای مجازی، اری (۱۴۰۰) به نوسازماندهی روابط اجتماعی از طریق الکترونیکی شدن ارتباطات، ظهور روابط جدید و اجتماع آنلاین که یک اجتماع واقعی است، بازتعریف مفاهیم ملاقات و چهره، حضور و در دسترس‌بودگی از فاصله دور، موارد نانسانی بازسازماندهی‌کننده روابط اجتماعی مانند کوچک‌سازی فناوری‌های ارتباطی، تیرلو و همکاران (۱۳۸۹) به تغییر الگوهای تعامل اجتماعی توسط تکنولوژی، و اینکه با کمک رسانه ارتباطی مهم نیست انسان‌ها چقدر از هم دورند بلکه این مهم است که زمینه حضور مشترک فراهم است، پرداخته‌اند که همگی مؤید یافته‌های تحقیق در رابطه با بازآفرینگی تعاملات و اجتماعات پس از مواجهه با کووید-۱۹ و با استفاده از امکانات دیجیتال و فضای مجازی می‌باشد.

الیاس (هنیش، ۱۳۸۹: ۲۳-۱۸) بر این باور است که هدف انسان از برقراری رابطه اجتماعی، تأمین نیاز به حمایت (به‌ویژه حمایت عاطفی) است، و رابطه من-ما هم فردیت را حفظ می‌کند و هم مزایای باجمع‌بودن را دارد. از نظر وی وابستگی و رابطه عاطفی بُعد اصلی تشکیل‌دهنده رابطه اجتماعی است و وابستگی‌های چندگانه متغیر افراد را به هم پیوند می‌زند. مدل ارائه شده از سوی بک؛ یعنی مدل ارتباطی من-ما، همان همبستگی و پیوستگی و به قول او پیکربندی شبکه‌ای و تورمانندی است که در آگاهی کنشگران از دگرگونی تعامل قومی وجود دارد. پوگام (۱۳۹۷) نیز هم‌عقیده با الیاس، هدف انسان از برقراری رابطه اجتماعی را تأمین نیاز به حمایت می‌داند و رابطه مشارکت انتخابی را رابطه‌ای تعریف می‌کند که افراد با توجه به معیارهای شخصی به آن وارد می‌شوند و تحمیلی نیست. این همان معنایی است که از «آزادی در پیوستگی» در آگاهی افراد وجود دارد. دیویس (۲۰۱۹) در بحث همبستگی در جدایی و پنگ (۱۴۰۰) در تعریف مفهوم روابط یونی؛ یعنی وابستگی توافق و سازگاری به حفظ فردیت، جنبه‌های دیگر نوع جدید همبستگی اجتماعی درک شده از سوی کنشگران را تصدیق می‌کنند. اری (۱۴۰۰) نیز به بحث موارد نانسانی بازسازماندهی‌کننده روابط اجتماعی مانند ویروس‌های به شدت متحرک پرداخته است. از سوی دیگر، یافته‌های تحقیقات ساعی (۱۳۹۹)، خانیکی (۱۳۹۹)، معتمد جهرمی و کاوه (۲۰۲۱)، برکت و همکاران (۱۴۰۰)، عسگری و همکاران (۱۴۰۰)، لانگ و همکاران (۲۰۲۱)، کالبی و همکاران (۲۰۲۱)، پاترا (۲۰۲۱) و کاسکو (۲۰۲۲) به‌طور کلی حاکی از ایجاد دگرگونی در تعاملات اجتماعی پس از مواجهه با کووید-۱۹ هستند اما به ماهیت این دگرگونی نپرداخته‌اند. همچنین تحقیقات ایمانی جاجرمی (۱۳۹۹)، کاظمی (۱۳۹۹)، بهمنی و همکاران (۱۴۰۲)، ناصر و همکاران (۲۰۲۰)، کیم و فلوراک

(۲۰۲۱)، تیتس و همکاران (۲۰۲۱) و بونتو و همکاران (۲۰۲۱) در مجموع حاکی از پیامدهای منفی مواجهه با کووید-۱۹ هستند. درحالی که تحقیق حاضر جنبه مثبت دگرگونی تعاملات اجتماعی پس از مواجهه با این مخاطره را آشکار ساخته است.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از پایان نامه دکترای نرگس خوشکلام در رشته جامعه‌شناسی است که در دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز به انجام رسیده است. نویسندگان مقاله از نظرات اصلاحی داوران پایان نامه تشکر می‌کنند. همچنین از همه مشارکت کنندگان در تحقیق، که با مهمان‌نوازی خود، و نیز سالمندان و افراد شاغل که با صبر و حوصله محقق را در امر گردآوری داده‌ها و اعتباربخشی به آنها یاری نمودند سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- ابراهیم‌آبادی، حسین (۱۳۹۲). تأملی بر نسبت میان فناوری‌های اطلاعاتی با تغییرات در فرهنگ و مناسبات اجتماعی. تحقیقات فرهنگی ایران، ۶(۴)، ۸۳-۱۰۶
<https://doi.org/10.7508/ijcr.2013.24.004>
- اری، جان (۱۴۰۰). جامعه‌شناسی فراسوی جامعه‌ها: جابجایی‌ها در قرن بیستم. (ترجمه جواد افشارکهن). تهران: پبله.
- ایمانی‌جگرمی، حسین (۱۳۹۹). پیامدهای اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران. ارزیابی تأثیرات اجتماعی، ۸(۲)، ۸۷-۱۰۳
<https://sid.ir/paper/524157/fa>
- پک، اولریش (۱۴۰۰). جامعه خطر. (ترجمه رضا فاضل؛ مهدی فرهنگ‌نژاد). تهران: ثالث.
- بهمنی، سجاد؛ عربی، علی؛ بوداقي، علی (۱۴۰۲). مردم‌نگاری چندمیدانه اثرگذاری گسترش کرونا بر مناسک عزا (میدان مطالعه: ساکنین زاگرس جنوبی). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵(۱)، ۶۱-۷۶
<https://doi.org/10.22034/scart.2023.62670>
- بودلایی، حسن (۱۴۰۰). روش تحقیق پدیدارشناسی. تهران: جامعه‌شناسان.
- پاستر، مارک (۱۳۹۶). شکل اطلاعات و پسامدرنیته. در دیوید کراولی؛ دیوید میچل (ویراستاران)، نظریه امروز ارتباط. (ترجمه اسماعیل قدیمی)، (ص. ۲۳۳-۲۱۱). تهران: علمی فرهنگی.
- پنگ، کامیلا (۱۴۰۰). راهنمای درک روابط انسانی. (ترجمه بنفشه شریفی‌خو). تهران: آسمان نیلگون.
- پوگام، سِرژ (۱۳۹۷). جامعه‌شناسی رابطه اجتماعی. (ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر). تهران: هرمس.
- پیوزی، مایکل (۱۳۹۳). یورگن هابرماس. (ترجمه احمد تدین). تهران: هرمس.
- تامپسون، جان ب. (۱۳۹۹). رسانه‌ها و مدرنیته: نظریه اجتماعی رسانه‌ها. (ترجمه مسعود اوحدی). تهران: سروش.
- ترولو، کریسپین؛ تومیک، آلیس؛ لنگل، لورد (۱۳۸۹). ارتباطات کامپیوتر-واسط: تعاملات اجتماعی و اینترنت. (ترجمه سروناز تربتی). تهران: جامعه‌شناسان.

- خانیک، هادی (۱۳۹۹). «دور از هم» و «در کنار هم»، تصویری از شبکه‌ای شدن ارتباطات کرونایی. در محمد سلگی؛ داریوش مطلبی؛ اسماعیل غلامی‌پور (به کوشش)، کرونا و جامعه ایران، سوبه‌های فرهنگی و اجتماعی (ص. ۶۸-۵۹). تهران: پژوهشگاه هنر، فرهنگ و ارتباطات.
- ریخته‌گران، محمدرضا (۱۳۸۲). پدیدارشناسی، هنر، مدرنیته. تهران: ساقی.
- ساعی، منصور (۱۳۹۹). کرونا: ارتباطات انسانی در قرنطینه چگونه است. در رنج جدید، گنج امید. مجموعه علوم انسانی و کرونا. جلد اول (ص. ۱۰۰-۹۸). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- صادقی عمروآبادی، بهروز؛ رحیمی، فرج‌الله؛ بهمنی، سجاد؛ ممینی، ایمان (۱۴۰۳). کاوشی پیرامون وضعیت دورکاری در استان خوزستان: یک مطالعه داده‌بنیاد. *تداوم و تغییر اجتماعی*، ۱۳(۱)، ۲۸۵-۳۱۳. <https://doi.org/10.22034/jssc.2024.21610.1120>
- عابدی، حیدرعلی (۱۳۸۹). کاربرد روش تحقیق پدیدارشناسی در علوم بالینی. راهبرد، ۱۹(۵۴)، ۲۰۷-۲۲۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1389.18.1.6.1>
- عسگری، محمد؛ چوپداری، عسگر؛ اسکندری، حسین (۱۴۰۰). واکاوی تجربه‌زیسته افراد مبتلا به بیماری کرونا در روابط فردی، خانوادگی و اجتماعی و راهکارهای پیشگیری و کنترل آسیب‌های روانی ناشی از آن. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۱۲(۴۵)، ۳۳-۵۲. <https://doi.org/10.22054/qccpc.2020.53244.2453>
- عصر ایران، سایت تحلیلی- خبری (۳۰ شهریور ۱۴۰۰). حضور نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی ۳ تا ۴ برابر شده است / سرماخوردگی روانی به زودی در ایران. بازپایی شده در (۳۰ شهریور ۱۴۰۳)، از <https://www.asriran.com/fa/news/804248>
- فریدمن، توماس ال. (۱۳۷۹). جهان مسطح است: تاریخ فشرده قرن بیست و یکم. (ترجمه احمد عزیزی). تهران: هرمس.
- کاظمی، عباس (۱۳۹۹). نگاهی جامعه‌شناختی به کرونایی شدن جامعه. در محمد سلگی؛ داریوش مطلبی؛ اسماعیل غلامی‌پور (به کوشش)، کرونا و جامعه ایران، سوبه‌های فرهنگی و اجتماعی (ص. ۷۸-۶۹). تهران: پژوهشگاه هنر، فرهنگ و ارتباطات.
- گرام، گوردون (۱۳۹۳). جستاری فلسفی در ماهیت اینترنت. (ترجمه محمدرضا امین‌ناصری). تهران: کویر.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۲ الف). فراسوی چپ و راست. (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: علمی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۲ ب). تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید. (ترجمه ناصر موفقیان). تهران: نی.
- میروویتز، جاشوا (۱۳۹۶). نظریه رسانه. در دیوید کراولی؛ دیوید میچل (ویراستاران)، *نظریه امروز ارتباطات*. (ترجمه اسماعیل قدیمی، ص. ۱۰۱-۷۱). تهران: علمی فرهنگی.
- میروویتز، جاشوا (۱۳۹۹). رسانه‌ها و رفتار. در مارشال مک‌لوهان و دیگران، *ارتباطات اجتماعی*. (ترجمه عباس محمدی‌اصل). تهران: اندیشه احسان.
- نوروزی، خلیل؛ ملانوری شمسی، احسان؛ ملانوری شمسی، حامد؛ عبداللهی، ابوالفضل (۱۴۰۰). گونه‌شناسی رویارویی انواع خانواده‌های ایرانی با فضای مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۰(۳)، ۶۵۵-۶۲۳. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1400.10.3.6.0>
- وبر، ماکس (۱۳۹۹). اقتصاد و جامعه. (ترجمه عباس منوچهری؛ مهرداد ترابی‌نژاد؛ مصطفی عمادزاده). تهران: سمت.
- هنیش، ناتالی (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی نوربرت الیاس. (ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر). تهران: نی.

- Abedi, H. A. (2010). Application of phenomenological research method in clinical sciences. *Journal of Strategy*, 19(54), 207-224. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1389.18.1.6.1>
- Asgari, M., Choubdari, A., & Skandari, H. (2021). Exploring the life experiences of people with Corona Virus disease in personal, family and social relationships and strategies to prevent and control the psychological effects. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 12(45), 33-52. <https://doi.org/10.22054/qccpc.2020.53244.2453>
- Asre-Iran, News-Analytical Website. (2021, September 21). *The presence of teenagers on social networks has increased 3 to 4 times / Mental cold soon in Iran*. Retrieved (September 21, 2024), from <https://www.asriran.com/fa/news/804248>
- Bahmani, S., Arabi, A., & Boudaghi, A. (2023). Multidisciplinary ethnography of the effect of virus spread on rituals and mourning ceremonies of South Zagros residents. *Sociology of Culture and Art*, 5(1), 61-76. <https://doi.org/10.22034/scart.2023.62670>
- Beck, U. (2021). *Risk society: Towards a new modernity* (Translated to Persian by Reza Fazel & Mahdi FarahmandNejad). Sales.
- Bell, D. (2001). *An introduction to cybercultures*. Routledge.
- Bonetto, E., Reffo, C., Agostini, M., & Manfrinati, A. (2021). Basic human values during the COVID-19 outbreak, perceived threat and their relationships with compliance with movement restrictions and social distancing. *PLoS One*, 16(6), 1-15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253430>
- Boudlai, H. (2021). *Phenomenological research method*. Sociologists.
- Calbi, M., Montalti, M., & Gallese, V. (2021). The consequences of COVID-19 on social interactions: An online study on face covering. *Scientific Reports*, 11(2601). <https://doi.org/10.1038/s41598-021-81780-w>
- Cosco, T. D. (2022, March 30). *Resocializing: Social connectedness in a post-pandemic world*. Oxford Institute of Population Ageing. <https://www.ageing.ox.ac.uk/blog/Resocializing-Social-connectedness-in-a-post-pandemic-world%20>.
- Davies, W. (2019, April 2). Society as a broadband network. *London Review of Books*, 42(7), 11-12. <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v42/n07/william-davies/society-as-a-broadband-network>
- Ebrahimabadi, H. (2014). A study of the relationship between information technology and changes in culture and social relationships. *Journal of Iranian Cultural Research*, 6(4), 83-106. <https://doi.org/10.7508/ijcr.2013.24.004>
- Friedman, T. L. (2000). *The world is flat: A brief history of the twenty-first century* (Translated to Persian by Ahmad Azizi). Hermes.

- Giddens, A. (2003a). *Beyond left and right: The future of radical politics* (Translated to Persian by Mohsen Solasi). Elmi.
- Giddens, A. (2003b). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age* (Translated to Persian by Naser Mofavqian). Ney.
- Graham, G. (2014). *The internet: A philosophical inquiry* (Translated to Persian by Mohammad Reza Amin-Naseri). Kavir.
- Hanish, N. (2010). *The sociology of Norbert Elias* (Translated to Persian by AbdolHossein Nik-Gohar). Ney.
- Imani-Jajarmi, H. (2020). Social impact of the spread of the coronavirus in Iranian society. *Social Impact Assessment*, 1(2), 87-103. <https://sid.ir/paper/524157/fa>
- Jacobs, M., & Ellis, C. (2021). Social connectivity during the COVID19 pandemic: Disparities among Medicare beneficiaries. *Journal of Primary Care & Community Health*, 12. <https://doi.org/10.1177/21501327211030135>
- Kazemi, A. (2019). A sociological perspective on the corona-ization of society. In M. Salagi, D. Matlabi, & E. Gholamipour (Eds.), *Corona and Iranian society, cultural and social aspects* (pp. 69-78). Research Institute for Art, Culture and Communications.
- Khaniki, H. (2020). 'Far from each other' and 'together', a picture of the networking of corona-related communications. In M. Salagi, D. Matlabi, & E. Gholamipour (Eds.), *Corona and Iranian society, cultural and social aspects* (pp. 59-68). Research Institute for Art, Culture and Communications.
- Kim, H., & Florack, A. (2021). When social interaction backfires: Frequent social interaction during the COVID-19 pandemic is associated with decreased well-being and higher panic buying. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.668272>
- Long, E., Conroy, D. A., Van Rhee, T. E., & Smith, C. A. (2021). COVID-19 pandemic and its impact on social relationships and health. *Epidemiology and Community Health*, 76(2), 1-5. <https://doi.org/10.1136/jech-2021-216690>
- Meyrowitz, J. (2017). Medium theory. In D. Crowley & D. Mitchell (Eds.), *Communication theory today* (Translated to Persian by Esmaeil Ghadimi, pp. 71-101). Elmi Farhangi.
- Meyrowitz, J. (2020). Media and behavior. In M. McLuhan et al., *Social communication* (Translated to Persian by Abbas Mohammadi-Asl). Andisheh Ehsan.
- Moon, M. J. (2002). The evolution of e-government among municipalities: Rhetoric or reality? *Public Administration Review*, 62(4), 424-433. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00196>

- Motamed-Jahromi, M., & Kaveh, M. H. (2021). The social consequences of the novel Coronavirus Disease (COVID-19) outbreak in Iran: Is social capital at risk? A qualitative study. *Interdisciplinary Perspectives on Infectious Diseases*, 2021, 1-8. <https://doi.org/10.1155/2021/5553859>
- Naser, A. Y., Ahmad, M., Rofiat, K. B., Alhaji, M., & Mustafa, Y. F. (2020). The effect of the 2019 coronavirus disease outbreak on social relationships: A cross-sectional study in Jordan. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(6), 613-819. <https://doi.org/10.1177/0020764020966631>
- Nooruzi, K., Mollanouri Shamsi, E., Mollanouri Shamsi, H., & Abdollahi, A. (2021). Typology of different Iranian families' close encounter with cyberspace during the Corona Virus outbreak. *Socio-Cultural Strategy*, 10(3), 623-655. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1400.10.3.6.0>
- Pang, K. (2021). *Explaining humans: What science can teach us about life, love and relationships* (Translated to Persian by Banafsheh Sharifi-Khu). Aseman Nilgun.
- Paster, M. (2017). The mode of information and postmodernity. In D. Crowley & D. Mitchell (Eds.), *Communication theory today* (Translated to Persian by Esmaeil Ghadimi), (pp. 211-233). Elmi Farhangi.
- Patra, S. (2021, June 5). The COVID-19 pandemic and a new sociology of social distancing. *Economic & Political Weekly*, 56(23), 1-11. <https://www.epw.in/node/158461/pdf>
- Pugam, S. (2018). *Le lien social / Sociology of social relations* (Translated to Persian by AbdolHossein Nik-Gohar). Hermes.
- Pusey, M. (2014). *Jürgen Habermas* (Translated to Persian by Ahmad Tadayon). Hermes.
- Rikhteh-Garan, M. R. (2003). *Phenomenology, art, modernity*. Saqi.
- Sadeghi Amroabadi, B., Rahimi, F., Bahmani, S., & Mombeini, I. (2024). An exploration of the remote work situation in Khuzestan province, Iran. *Journal of Social Continuity and Change*, 3(1), 285-313. <https://doi.org/10.22034/jscc.2024.21610.1120>
- Saei, M. (2020). Corona; What are human communications like in quarantine? In *New pain, treasure of hope: Humanities and corona collection. Volume 1* (pp. 98-100). Humanities and Cultural Studies Research Institute.
- Santrock, J. W. (2011). *Life-span development: Socioemotional development in adolescence*. McGraw-Hill Education.
- Thompson, J. B. (2020). *The media and modernity: A social theory of the media* (Translated to Persian by Masoud Owhadi). Soroush.
- Thurlow, C., Lengel, L., & Tomic, L. (2012). *Computer-mediated communication: Social interaction and the internet* (Translated to Persian by Sarvenaz Torbati). Sociologists.

- Tibbetts, M., Caltabiano, N. J., & Stevens, A. (2021). A week during COVID-19: Online social interactions are associated with greater connection and more stress. *Computers in Human Behavior Reports*, 4, 100–133. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2021.100133>
- Ury, J. (2021). *Sociology beyond societies mobilities for the twenty-first century* (Translated to Persian by Javad Afsharkhan). Pileh.
- Weber, M. (2020). *Economy and society / Wirtschaft und Gesellschaft* (Translated to Persian by Abbas Manouchehri, Mehrdad Torabinejad & Mostafa Emadzadeh). Samt.
- Zizek, S. (2020). *Pandemic!: COVID-19 shakes the world*. Polity.

دوفدایند